

Neki aspekti sociodemografskog stanja nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj

Klempić Bogadi, Sanja; Župarić-Iljić, Drago; Podgorelec, Sanja

Source / Izvornik: **Етничке групе Војводине у 21. веку - стање и перспективе одрживости, 2017, 145 - 167**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:981874>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

ЕТНИЧКЕ ГРУПЕ ВОЈВОДИНЕ У 21. ВЕКУ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОСТИ

МОНОГРАФИЈА

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

ЕТНИЧКЕ ГРУПЕ ВОЈВОДИНЕ У 21. ВЕКУ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОСТИ

МОНОГРАФИЈА

*Др Тамара Лукић, Др Милка Бубало-Живковић, др Татјана Пивац, др Ивана Блешић,
др Сања Клемпић Богади, др Драго Жупарић-Иљић, др Соња Подгорелец,
Др Бојан Ђерчан, др Бојана Калењук, Др Милица Соларевић, Др Сања Божић*

Нови Сад, 2017.

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

Етничке групе Војводине у 21. веку – стање и перспективе одрживости

ISBN 978-86-7031-430-6

АУТОРИ

*Др Тамара Лукић, Др Милка Бубало-Живковић, др Татјана Пивац, др Ивана Блешић,
др Сања Клемпић Богади, др Драго Жупарић-Иљић, др Соња Подгорелец,
Др Бојан Ђерчан, др Бојана Калењук, Др Милица Соларевећ, Др Сања Божић*

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Др Лазар Лазић

УРЕДНИШТВО

*Др Александра Драгин
Др Милена Недељковић
Др Млађен Јовановић*

РЕЦЕЗЕНТИ

*Др Анђелија Ивков Џигурски
Др Драгица Гатарић
Др Добрица Јовичић*

ИЗДАВАЧ

*ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад
Трг Доситеја Обрадовића 3, тел: 021/450-104, 021/450-105; факс: 021/459-696*

Одлуком Наставно-научног већа ПМФ Број 0602-290/5 рукопис је прихваћен за штампу као монографија

ПРЕДГОВОР

У 2016. години, када се у облику разних манифестација и у оквиру различитих институција обележава три века Словака у Војводини и 70 година досељавања Македонаца на њен простор, покренут је пројекат „Етничке групе Војводине у 21. веку – стање и перспективе одрживости“ (114-451-2539/2016-02).

Истраживања је финансијски подржао Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност Аутономне Покрајине Војводине, којем се овом приликом захваљујемо на разумевању. Пројекат представља наставак рада истраживача са Департмана за географију, туризам и хотелијерство, која су започета пре више од једне деценије по угледу на слична у Србији и ван ње. Осам ентузијаста чија су интересовања и стручност у сферама географије, демографије, туризма и гастрономије овом публикацијом представља резултате вишемесечних истраживања и даје скроман научни допринос знању о етничким групама Војводине.

Колеге са Института за миграције и народности из Загребa, Република Хрватска, су на челу са др Сањом Клемпић Богади током протекле године конструктивно учествовале у консултацијама које су биле у интересу циљева Пројекта. Подршку Пројекту пружили и у облику резултата својих истраживања, дајући на тај начин иницијативу за даља међурегионална поређења.

Аутори су захвални рецензентима, др Анђелији Ивков-Џигурски, са Департмана за географију, туризам и хотелијерство Универзитета у Новом Саду, др Драгици Гатарих и др Добрици Јовичићу са Географског факултета Универзитета у Београду, који су својим коментарима и критикама утицали на подизање квалитета рада.

Аутори

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
<i>Др Бојан Ђерчан</i> ЕТНИЧНОСТ И ВОЈВОДИНА НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА	2
<i>Др Милка Бубало Живковић</i> СТАРОСТ ЕТНИЧКИХ ГРУПА НА ПРОСТОРУ ВОЈВОДИНЕ	18
<i>Др Тамара Лукић</i> РОМИ ВОЈВОДИНЕ У 21. ВЕКУ – РЕГИОНАЛНО-ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	46
<i>Др Милица Соларевић</i> ПЕРСПЕКТИВА ДЕМОГРАФСКОГ РАЗВОЈА ЕТНИЧКИХ ГРУПА У ВОЈВОДИНИ ДО 2050. ГОДИНЕ	68
<i>Др Сања Божић</i> УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ СЛОВАКА И МАЂАРА У ВОЈВОДИНИ КАО ПОТЕНЦИЈАЛНЕ ТУРИСТИЧКЕ АТРАКЦИЈЕ.....	87
<i>Др Татјана Пивац</i> СТАВОВИ ЛОКАЛНОГ СТАНОВНИШТВА О ЗНАЧАЈУ МАНИФЕСТАЦИЈА МАЂАРСКЕ ЕТНИЧКЕ ГРУПЕ	104
<i>Др Ивана Блешић</i> МОТИВИ ПОСЕТЕ МАНИФЕСТАЦИЈА ПОСВЕЋЕНИХ СЛОВАЧКОЈ ЕТНИЧКОЈ ГРУПИ.....	117
<i>Др Бојана Калењук</i> ХРАНА И ИСХРАНА СТАНОВНИШТВА ВОЈВОДИНЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА, КАО ОДРАЗ ПОНУДЕ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА.....	129
<i>Dr. sc. Sanja Klempić Bogadi, Dr. sc. Drago Župarić-Ilić, Dr. sc. Sanja Podgorelec</i> НЕКИ АСПЕКТИ SOCIODEMOGRAFSKOG STANJA NACIONALNIH MANJINA U REPUBLICI HRVATSKOЈ	145

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

323.1(497.113)“20”

ЕТНИЧКЕ групе Војводине у 21. веку - стање и перспективе одрживости [Електронски извор] : монографија / Тамара Лукић ... [и др.] ; [главни и одговорни уредник Лазар Лазић]. - Нови Сад : Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, 2017. - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm
Насл. са насл. екрана. - Опис заснован на стању на дан 28.3.2017. - Део текста на хрв. језику. - Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-7031-430-6

1. Лукић, Тамара
а) Војводина - Етничке групе - 21. в.
COBISS.SR-ID 313423367

УВОД

Монографију сачињавају следеће поглавља. Поглавље *Етничност и Војводина на почетку 21. века* даје одређења појмова етницитет, етничка група и народ. Потом посвећује део пажње етничком мозаику Војводине у историјско – демографском контексту. Разматра мањинска питања на почетку 21. века и даје преглед правног положаја и праваца заштите националних мањина. Друго поглавље, *Становништво етничких група на простору Војводине* анализира стадијуме демографске старости за сваку етничку групу и бави се стањем појединих етничких група у општинама Војводине, на основу пописа становништва 2011. године. Како се Роми издвајају као најбројнија етничка група која се према својим демографским параметрима разликује од свих других, њима је посвећено треће поглавље. Наиме у поглављу *Роми Војводине у 21. веку – регионално демографске карактеристике* приказује се кретање броја Рома, њихова дистрибуција на простору Војводине,

карактеристике фетилитета, механичког кретања, полно-старосне структуре, социо-економске и образовне структуре. Наредно поглавље се бави *Перспективама демографског развоја етничких група у Војводини до 2050. године* тако што пружа детаљну анализу пројекција кретања броја становника, фертилитета, моратлитета и старосне структуре до 2050. године. Други део монографије је фокусиран на инструменте за очување неких етничких група. Поглавље *Установе културе Словака и Мађара у Војводини као институционалне туристичке атракције* указује на значај културног наслеђа у очувању културе етничких група. У њему се даје нагласак на то које су туристички атрактивне установе културе Мађара и Словака у Војводини, а потом анализира резултате истраживања мотивисаности за њихову посету. Наредна два поглавља *Ставови локалног становништва о значају манифестација Мађарске етничке групе и Романије* и *Мотиви посете туриста Словачкој етничкој*

групи почињу чињеницама о овим, најбројнијим, етничким групама после већинског српског становништва, затим дају приказ најзначајнијих манифестација које се организују, да би се завршила са анализама ставова и мотива. Поглавље *Храна и исхрана становништва Војводине у функцији развоја туризма*, као одраз понуде угоститељских објеката осликава стање понуде и везује је са гастрономском традицијом етничких група. Последње поглавље, *Неки аспекти социодемографског стања националних мањина у Републици Хрватској*, представља стање на суседној територији и зачетак међурегионалних поређења. Састоји се из историјског осврта на националне мањине Републике Хрватске, правно-политички оквир, ниво примене права и њихових статусних питања. Поред тога дат је приказ општег кретања становништва Хрватске према народности, њиховог просторног размештаја по жупанијама, полно-старосног састава и задовољства за остваривање њихових права.

NEKI ASPEKTI SOCIODEMOGRAFSKOG STANJA NACIONALNIH MANJINA U REPUBLICI HRVATSKOJ

UVOD

Hrvatska je mediteranska, srednjoeuropska i balkanska zemlja koja se tokom povijesti nalazila u okviru različitih višenacionalnih država, odnosno država s dugogodišnjim iskustvom suživota u multietničkim, multikulturnim i multikonfesionalnim političkim i društvenim zajednicama. Ustavom iz 2010. navedene su 22 nacionalne manjine¹ u Republici Hrvatskoj, koje se razlikuju prema svojoj brojnosti, ali i različitom stupnju integriranosti u hrvatsko društvo te različitim organizacijskim i institucionalnim oblicima djelovanja. Gotovo polovica su manjine čije su matične države/nacije članice Europske unije, s kojima Hrvatska dijeli brojne zajedničke vrijednosti, društvene, gospodarske i kulturne veze, historijski kontinuitet i tradiciju. Iako su određene manjinske jezične, vjerske i etničke skupine na hrvatskim povijesnim prostorima prisutne još od antičkih vremena, dakle i prije dolaska samog većinskog naroda – Hrvata, tek je

u novovjekovlju započeo znatniji razvoj hrvatskog prostora čijoj multietničnosti svjedočimo i danas.

Predmet istraživanja u ovome radu su nacionalne manjine i njihov prostorni razmještaj na teritoriju Republike Hrvatske. Cilj rada je pregled temeljnih socio-demografskih aspekata života pripadnika nacionalnih manjina, analiza pravno-političkog okvira kroz uvid u njegovu implementaciju, statusna pitanja i neki problemi s kojima se pripadnici nacionalnih manjina susreću u svakodnevnom životu. Pozornost u radu bit će usmjerena na demografske pokazatelje promjena koje su nacionalnomanjinske grupe doživjele u razdoblju između posljednjih triju popisa stanovništva, podjednako analizirajući ih s obzirom na razmještaj u prostoru kao i s obzirom na promatranje tzv. starih ili autohtonih i novih manjina. Pritom se pod pojmom *nove* manjine uglavnom misli na „manjinske grupe naseljene u određenoj zemlji čije je prebivanje posljedica novije imigracije“ (Mesić, 2013: 115), odnosno doseljenike u zemlju u razdoblju nakon što je pojedina zemlja postala samostalna, ili kako to definira Will Kymlicka (2001: 31-32) „grupe formirane odlukom pojedinca i obitelji da napuste svoju izvornu domovinu i odu u drugo društvo“, koja se „uglavnom temelji na ekonomskim, a ponekad i na

Dr. sc. Sanja Klempić Bogadi

Viša znanstvena suradnica Instituta za migracije i narodnosti, Zagreb

sanja.klempic@imin.hr

Dr. sc. Drago Župarić-Iljić

Znanstveni suradnik Instituta za migracije i narodnosti, Zagreb

drago.zuparic@imin.hr

Dr. sc. Sanja Podgorelec

Znanstvena savjetnica Instituta za migracije i narodnosti, Zagreb

sonja.podgorelec@imin.hr

¹ „Pojam *nacionalne manjine* danas je u općoj uporabi, mada ne postoji međunarodno prihvaćena pravna definicija nacionalnih manjina. Nijedan europski ni opći međunarodni pravni instrument zaštite manjinskih prava nije popraćen vlastitom definicijom (*nacionalne*) manjine“ (Mesić, 2013:111). Kasnije u tekstu navodi se definicija pojma *nacionalne manjine* prema važećim dokumentima.

političkim razlozima preseljenja“, pri čemu druga ili sljedeće generacije rođene u novoj zemlji nastanjena postaju „etničke zajednice s različitim stupnjem kohezije i organizacije“.

KRATAK POVIJESNI PREGLED NACIONALNIH MANJINA NA TLU HRVATSKE

Na primjeru povijesnog pregleda doseljavanja i načina života nacionalnih (etničkih i vjerskih) manjina u glavnom gradu Zagrebu autori (Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 381) su potvrdili u kojoj mjeri uz „asimilaciju kao strukturalni i kulturni obrazac, na iseljavanje nacionalnih zajednica s jednog prostora utječe prije svega promjena ‘državotvorne paradigme’ (1918. g., raspad Austro-Ugarske i stvaranje Kraljevine SHS, 1945. g., poraz sila Osovine i njihovih kvinslinških tvorevina i stvaranje socijalističke Jugoslavije, 1991. g., raspad Jugoslavije i stvaranje novih država, Hrvatske i drugih)“.

Promatrajući prostor najvećeg hrvatskog grada Zagreba moguće je pratiti prisutnost pripadnika različitih narodnosnih skupina još od vremena prvih pisanih dokumenata (11. st.) u kojima se njegovi stanovnici registriraju kao pripadnici različitih etničkih i vjerskih manjina. U 12. stoljeću to su Mađari, Slaveni i Latini, koje kasnije slijede Nijemci, Česi, Srbi, Talijani, Židovi i drugi (Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 381).

Nakon izbora habsburškog nadvojvode Ferdinanda za hrvatskoga kralja 1527. godine, započinje izgradnja i konsolidacija vojnokrajiškog obrambenog sustava naspram Osmanlija. Time također započinje intenzivno plansko naseljavanje raznih etničkih i staleških grupacija na teritorij hrvatskih zemalja. Reformistički i modernizacijski proce-

U radu je upotrijebljena metoda analize literature, dokumenata i statističkih izvora vezanih uz povijesni te suvremeni položaj i status nacionalnih manjina u Hrvatskoj, pri čemu je posebna pozor-

si koji su zahvaćali prostor Habsburške monarhije (od 1867. Austro-Ugarske monarhije) i njenih krunskih zemalja, značili su spontano doseljavanje, ali i planske kolonizacije. Nakon finalnog potiskivanja Osmanlija krajem 17. stoljeća većina se useljenika u Hrvatsku uselila u različitim fazama tokom 18. stoljeća te na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kao dio planske imigracije iz drugih dijelova Monarhije (Austrije, Italije, Mađarske, Češke, Slovačke, Poljske, Slovenije, Ukrajine, Bosne i Hercegovine). U, od Osmanlija ratom opustošene zemlje, naseljavali su se ne samo zemljoradnici-kmetovi, koji su ujedno obnašali i vojne službe kao krajišnici, već i novi sloj činovnika, trgovaca, obrtnika, manualnih radnika, industrijalaca i gradske inteligencije. Naseljavanjem populacijski ispražnjenih i ekonomski oslabljenih područja, društvene i duhovne vrijednosti koje su sa sobom donosili ti novi useljenici, uglavnom slavenskog i germanskog porijekla iz srednjoeuropskog civilizacijskog kruga (posebice Česi, Mađari, Židovi, Nijemci) nosilo je direktnu gospodarsku i demografsku korist hrvatskim prostorima. Neki (npr. Slovaci iz Vojvodine) doseljavali su se i etapno i to ne iz svojih matičnih nacija (država), nego i iz drugih dijelova Monarhije, pritom naselja-

nost usmjerena na najnovije dostupne podatke o narodnosnom sastavu stanovništva prema zadnjem provedenom Popisu stanovništva 2011.

vajući određene slobodne prostore većeg ili manjeg stupnja urbaniteta.²

Dok se u razdoblju srednjovjekovlja može govoriti o jezičnim, vjerskim i etničkim zajednicama “tek od vremena ranog novog vijeka u zapadnoj Europi (dakle, od 1789. godine i Francuske revolucije), a na području današnje Hrvatske od polovice 19. stoljeća, može se govoriti o nacijama, pa sukladno tome i o nacionalnim manjinama. Međutim, pojam nacionalne manjine upotrebljavamo na južnoslavenskim prostorima tek od raspada Austro-Ugarske monarhije, kada nekada većinski narodi u Austro-Ugarskoj monarhiji postaju manjinski u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca, a kasnije i u socijalističkoj Jugoslaviji. Pojam manjina još se više proširuje nakon 1990. i raspada Jugoslavije, kada nekada konstitutivni narodi u Jugoslaviji postaju nove nacionalne manjine u neovisnoj Hrvatskoj.” (Škiljan u: Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 13).

Jedinstveno bogatstvo jezika, običaja, vjere, tradicijskih i kulturnih izričaja predstavljalo je odlike proto-nacionalnog identiteta tih jezičnih i

² Pojedini su pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj nastajeni kao i autohtono lokalno stanovništvo koje je na tom prostoru oduvijek, ali je prekrajanjem granica (p)ostalo manjina, kao npr. Mađari u Baranji. Drugi su pak oni koji pripadaju starijoj ili novijoj dijaspori, ili su nacionalnom manjinom postali nakon promjena državnih granica 1991. godine.

etničkih manjina, kao začetak njihova današnjeg nacionalnomanjinskog identiteta u razdoblje formiranja građanskog društva u Hrvatskoj (Gross i Szabo, 1992). Uz već prisutne elemente balkanskih naroda, te Talijana, multietnička, multikulturalna i multikonfesionalna slika hrvatskih zemalja u okvirima Monarhije udarila je temelje za moza-

PRAVNO-POLITIČKI OKVIR

Normativna dimenzija oko garancije prava i statusa nacionalnih manjina u Europi temelji se na poveljama i deklaracijama Ujedinjenih Naroda, te pravnim regulativama tijela Europske Unije, poput Europske komisije, Europskog parlamenta i drugih. U *Povelji Ujedinjenih Naroda iz 1945.* naglašava se zahtjev državama članicama „da osiguraju, uz dužno poštovanje kulture naroda u pitanju, njihov politički, ekonomski, socijalni i prosvjetni napredak, pravedno postupanje s njima, kao i da ih štite od zlouporaba“. Godine 1992. donesena je i *Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim manjinama* Ujedinjenih naroda, iste godine kada je donesena i *Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima*, pod pokroviteljstvom Savjeta Europe. U *Okvirnoj konvenciji za zaštitu prava nacionalnih manjina* Vijeća Europe iz 1994. propisuju se norme koje treba inkorporirati u državne ustave i implementirati ih unutar pravnih okvira europskih država. U toj se konvenciji navode različita prava nacionalnih manjina, od prava na izjašnjavanje, prava na vlastiti jezik, školovanje na jeziku nacionalnih manjina, čuvanje nacionalnog identiteta, kao i mnoga druga prava.

ik različitosti kojeg baštine njihovi potomci, pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj danas. Pravo na slobodu udruživanja građana na području Austro-Ugarske monarhije načelno je bilo uređeno Carskim patentom cara Franje Josipa iz 1852. godine. U kasnijem razdoblju, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca pravo na udruživanje bilo je

zagarantirano, ali pod strogo određenim uvjetima Vidovdanskog ustava (1921). Tako su se društva koja su mogla biti registrirana dijelila na s jedne strane gospodarska društva, a s druge na kulturno-prosvjetna, staleška, dobrotvorna, nacionalno-politička, vjerska i druga slična društva (Puškadija-Ribkin, 2006).

Regulacija statusa nacionalnih manjina na području bivše Jugoslavije bila je predmetom raznih normativnih akata međunarodnih institucija i organizacija prije svega zbog sprječavanja novih međuetničkih napetosti i sukoba, a manje zbog poticanja inherentne motivacije politika samih država slijednica. No, neosporno je kako države nastale raspadom Jugoslavije nakon rata 1990-1995. nastoje normalizirati svoje odnose, ne samo zbog političkih zahtjeva izvana, od strane međunarodne zajednice, nego i zbog zaštite i probitka vlastitih sunarodnjačkih nacionalnomanjinskih skupina u susjednim zemljama, kao djela ili autohtonog ili iseljeničkog kontingenta u odnosu na matičnu državu/naciju. Pritom, status i zaštita nacionalnih manjina nisu samo važna pitanja unutarnje politike za mnoge države u regiji, nego sve više i indikator njihove demokratske razvijenosti i mjesta u suvremenom geopolitičkom poretku, kako ističe Tatalović (2005).³

³ Tako je u svrhu normalizacije bilateralnih odnosa Hrvatske i Srbije u kolovozu 1996. u Beogradu potpisan *Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije*, u čijem članku 8 piše: „Srbima i Crnogorcima u Republici Hrvatskoj i Hrvatima u Saveznoj Republici Jugo-

Državni dokumenti koji politički, pravno ali i društveno pozicioniraju nacionalne manjine u Hrvatskoj, njihov status i njihova prava definirani su prvenstveno *Ustavom Republike Hrvatske iz 1990.* (Narodne novine, 56/1990), potom *Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* (Narodne novine, 56/2000), kao i *Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (Narodne novine, 51/2000), oba iz 2000., *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina iz 2002.* (Narodne novine, 155/2002),

slaviji ugovorne stranke jamčit će sva prava koja im pripadaju na temelju međunarodnog prava“. Kasnije je potpisan i „Sporazum između Vlade RH i Vlade SRJ o suradnji u području kulture i prosvjete“ (2002), te „Sporazum između Republike Hrvatske i Srbije i Crne Gore o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj“ (2004). Potom je uspostavljeno „Međuvladino mješovito Povjerenstvo“ 2005. godine u svrhu rješavanje pitanja međudržavne suradnje u području školstva, kulture, informiranja i medija, zaštite spomeničke baštine, te za poticanje oblika neposredne prekogranične suradnje manjina s matičnim nacijama. U studenom 2011. potpisana je zajednička deklaracija ministara Hrvatske, Srbije, Crne Gore, te Bosne i Hercegovine, kojom se nastoji potaknuti održivi i trajni povratak raseljenih osoba i izbjeglica, u Hrvatskoj posebice Srba kao ‘manjinskih povratnika’ (Mesić i Bagić, 2011).

Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002. (Narodne novine, 83/2002), te *Ustavnim zakonom o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* (Narodne novine, 80/2010) iz 2010. U operativnom smislu provedba Ustavnog zakona predviđena je i donošenjem akcijskih planova Vlade Republike Hrvatske, kako bi se pojedina prava iz Ustavnog zakona implementirala u praksi.

Sabor Republike Hrvatske je 1991. usvojio tekst *Zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj*, kojim se u formi Ustavnog zakona nastojalo ozakoniti ljudska prava, te zaštititi prava etničkih i nacionalnomanjinskih zajednica u Hrvatskoj. Tatalović i Lacović (2011) ukazuju kako je taj zakon dijelom bio donesen zbog pritiska međunarodne zajednice, te je on kasnije izmijenjen Ustavnim zakonom iz 2002. *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* je zakon koji se osim na Ustavu temelji i na međunarodnim aktima kojima se reguliraju nacionalnomanjinska prava (različite deklaracije, konvencije, povelje, preporuke). U članku 5. Ustavnog zakona definira se pojam *nacionalna manjina*: „Nacionalna manjina, u smislu ovoga Ustavnoga zakona, je skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja“.

Vidljivo je kako u definiciji nacionalnih manjina Republika Hrvatska naglasak stavlja na dugotrajnije obitavanje etničkih zajednica u Hrvatskoj kako bi im se priznao status dok je drugi kriterij faktor voljnosti za očuvanjem posebnosti vlastitog nacional-

nomanjinskog identiteta. Međutim, neke malobrojne nacionalne manjine poput turske, rumunjske ili vlaške od donošenja Ustavnog zakona iz 2002., do danas nisu iskazale neku posebnu vrst inicijative za formalnim udruživanjem ili samopredstavljanjem u svrhu prakticiranja svojih kolektivnih manjinskih prava⁴.

Ustavni zakon štiti i promiče nacionalnomanjinska prava u njihovom najširem spektru, što se posebice ogleda u slijedećim točkama (članak 7.): 1. služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi, te u službenoj uporabi; 2. odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe; 3. uporabu svojih znamenja i simbola; 4. kulturna autonomija održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanja i zaštite svojih kulturnih dobara i tradicije; 5. pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica zajedno s drugim pripadnicima te vjere; 6. pristup sredstvima javnog priopćavanja i obavljanja djelatnosti javnog priopćavanja (primanje i širenje informacija) na jeziku i pismu kojim se služe; 7. samoorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa; 8. zastupljenost u predstavničkim tijelima na držav-

⁴ Stoga M. Mesić raspravlja može li se neke od njih uopće smatrati nacionalnim manjinama i prema najšire mogućem shvaćanju „koncepta, kako u teorijskom smislu tako i u pravno-političkoj praksi (europskih) demokratskih zemalja. Takva primjedba svakako se odnosi na Vlahe (...), Austrijance, Turke, Bugare, Rumunje, Poljake i Ruse, a možda i neke druge. Oni su, prvo, malobrojni (ispod tisuću), drugo, raspršeni, treće, bez manjinske tradicije, i teško se može zamisliti da teže 'zajedničkom očuvanju' svoga 'kolektivnog identiteta'“ (Mesić, 2013: 122). Pritom Mesić ne umanjuje mogućnost iste razine zaštite ljudskih prava ili okupljanja u kulturne i druge udruge navedenih pripadnika već o nemogućnosti, od strane države, šticećenja opstojnosti identiteta grupe koja i nije stvorila zasebnu zajednicu.

noj i lokalnoj razini, te u upravnim i pravosudnim tijelima; 9. sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina; 10. zaštita od svake djelatnosti koja ugrožava ili može ugroziti njihov opstanak, ostvarivanje prava i sloboda.

Nadalje, Ustavnim zakonom je pripadnicima nacionalnih manjina zajamčeno pravo izbora članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave radi sudjelovanja u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima.⁵ Vijeća i predstavništva nacionalnih manjina oblici su izbornog političkog tijela u lokalnim zajednicama, te uz predstavničke manjina u Saboru Republike Hrvatske tvore formalnu političku organiziranost nacionalnomanjinskih zajednica u Hrvatskoj (Mesić, 2013). Djelatnost raznih nacionalnomanjinskih udruga i kulturno-umjetničkih društava u kojima se njeguju aspekti manjinskog života, dio su formalne civilne organiziranosti nacionalnih manjina.

Pripadnici nacionalnih manjina organiziraju se u Vijeća nacionalnih manjina kako bi zajednički radili na procesu „unaprjeđivanja, očuva-

⁵ Tako je, ako promatramo pravo na organiziranje i zastupljenost nacionalnih manjina u glavnom gradu države, na primjer, 2004. osnovan Odbor za nacionalne manjine kao stalno radno tijelo Gradske skupštine Grada Zagreba koje razmatra pitanja u vezi s ostvarivanjem prava i unaprjeđivanjem položaja nacionalnih manjina u Gradu Zagrebu. U Gradu Zagrebu su u svibnju 2015. održani izbori za četvrti saziv vijeća i predstavničke nacionalnih manjina Grada Zagreba te su izabrani članovi vijeća devet nacionalnih manjina: albanske, bošnjačke, crnogorske, češke, mađarske, makedonske, romske, slovenske i srpske nacionalne manjine; a k tomu i predstavnici/e austrijske, bugarske, njemačke, rusinske, slovačke, talijanske, ukrajinske, poljske, ruske i židovske nacionalne manjine.

nja i zaštite položaja nacionalnih manjina“ (članak 23. Ustavnog zakona), a to se može provesti tamo gdje pripadnici manjine sudjeluju s najmanje 1,5 % u ukupnom stanovništvu jedinice samouprave. Uloga Vijeća nacionalnih manjina uglavnom je savjetodavna, a očituje se javnim predstavljanjem nacionalnih manjina, raspravljanjem o njihovim problemima, savjetovanjem oko poboljšanja položaja te očuvanju vlastitog nacionalnomanjinskog identiteta u hrvatskom društvu. D. Babić naglašava kako „među nacionalnim manjinama postoje razlike u stupnju organiziranja, proceduralnoj i drugoj učinkovitosti. Evidentno je, da pored subjektivnih motiva i oni iz tradicije pojedinih nacionalnih/etničkih zajednica igraju određenu ulogu tom prilikom. Iz toga se može zaključiti da će veći utjecaj u hrvatskom društvu imati one nacionalne manjine koje su organiziranije unutar svojih redova i to u dužem povijesnom razdoblju“ (Babić u: Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 210).

Od ostalih tijela izvršne vlasti koja radi na očuvanju statusa i promicanju prava nacionalnih manjina važno je spomenuti sljedeća: *Savjet za nacionalne manjine*⁶ je nacionalno koordinacijsko tijelo koje uređuje pitanja i rješava probleme vezane za zaštitu prava nacionalnih manjina te posreduje između tijela lokalne, regionalne i nacionalne državne uprave, vijeća nacionalnih manjina i drugih aktera, poput vjerskih organizacija i organizacija civilnog društva.

Uz to, *Odbor za ljudska prava i prava nacionalnih manjina*⁷ kao radno tijelo Hrvatskog sabora nadležan je za: provedbu potvrđenih međunarodnih akata koji uređuju zaštitu ljudskih prava; načelna pitanja, prijedloge i mišljenja u vezi s ostvarivanjem odredbi Ustava Republike Hrvatske o ljudskim pravima i temeljnim slobodama; ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda; ostvariva-

⁶ <http://www.savjet.nacionalne-manjine.info/>

⁷ <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=160>

nje prava nacionalnih manjina utvrđenih Ustavom Republike Hrvatske i zakonima, i predlaganje mjera za ostvarivanje tih prava; pravni i stvarni položaj hrvatskih manjina u susjednim zemljama i predlaganje mjera za unaprjeđivanje svekolike suradnje radi očuvanja njihovoga nacionalnog identiteta; međudržavne ugovore i programe međunarodne kulturne, prosvjetne i druge suradnje kada je to od interesa za pojedine nacionalne manjine; financiranje određenih potreba nacionalnih manjina; druge poslove utvrđene ovim Poslovníkom.“

Postoji još i Vladin *Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina*⁸ koji djeluje s ciljem „Unaprjeđenja cjelokupnog sustava zaštite i promicanja ljudskih prava i prava nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, posebice onih područja koja iziskuju prioritarno rješavanje postojećih problema.“

⁸ <https://ljudskaprava.gov.hr/o-uredu/9>

IMPLEMENTACIJSKA RAZINA PRAVA NACIONALNIH MANJINA, STATUSNA PITANJA I OSTALO

Iako su na normativnoj razini prava pripadnika nacionalnih manjina detaljno razrađena, njihova funkcionalna implementacija u društvenoj svakodnevnici ne prolazi uvijek bez otpora i konflikata. U pojedinim segmentima u hrvatskoj javnosti još se uvijek javlja nepovoljna percepcija njihovih prava, što često biva opterećeno brojnim predrasudama, stereotipima i stigmama etnonacionalne većine prema nacionalnomanjinskim zajednicama, nerijetko označenima i percipiranim kao „vječitim drugima“ (Babić, 2015:24-32). Uz to, državna politika može itekako utjecati na suštinske struktural-

ne promjene vezane uz status, brojnost i identitet manjinskih zajednica, što je evidentno u primjeru prostorne i društvene disperziranosti austrijske i njemačke manjine nakon Drugog svjetskog rata, kada nakon kolaboracije s nacističkim režimom, gube status i prava kao nacionalna manjina.

Jugoslavija (SFRJ) nije poznavala termin „nacionalne manjine“, nego su se umjesto toga koristili termini „narod“ i „narodnosti“, pri čemu su Srbi, Hrvati, Muslimani, Slovenci, Makedonci i Crnogorci bili definirani kao konstitutivni narodi. Promjenom Ustava iz 1974. nacionalni identiteti su potvr-

đeni i više uvažavani, iako je i dalje bio proklamiran i protežiran unitaristički i a/nad/nacionalni koncept „jugoslavenstva“ ispred nacionalnih i nacionalnomanjinskih opredjeljenja i identiteta. Po raspadu SFRJ 1990, u okvirima novih država bivše države bilo je potrebno iznova oblikovati grupne nacionalnomanjinske identitete, a ratne okolnosti su sprječavale da se ta tranzicija odvijae na *bezbolan* način. Dotadašnji konstitutivni narodi, koji su u okvirima bivših republika bili izvan granica teritorija matične nacije/republike, svoje su oblike organiziranosti i djelovanja izvodili iz pravnog okvira bivše drža-

ve, neadekvatnog za novonastale okolnosti. Tako je, primjerice, Ustavom 1990. status Srba u Hrvatskoj iz *konstitutivnog naroda* u SRH predefiniran u status *nacionalne manjine* u Republici Hrvatskoj.

Sabor Republike Hrvatske 1995. izglasao je Ustavni zakon o privremenom neprimjenjivanju nekih odredbi za ostvarivanjem pojedinih prava nacionalnih manjina iz navedenog Ustava, što je potrajalo sve do parlamentarnih izbora 2000. i nakon objave popisa stanovništva iz 2001. (Tatalović, 2005). Promjene na tim izborima dodatno su potaknule najbrojniju nacionalnu manjinu u Hrvatskoj nakon 1991. – hrvatske Srbe, na oživljavanje i obnovu djelovanja svojih organizacija u Hrvatskoj, s namjerom zaštite i promocije njihovih interesa.

Nadalje, neke nacionalne manjine nisu bile uvrštene u Ustav Republike Hrvatske iz 1997., točnije Slovenci i Bošnjaci su izbrisani iz njegove preambule⁹, no izmjenama Ustava RH iz 2010., u preambulu su vraćene i taksativno upisane ukupno dvadesetdvije nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.¹⁰

⁹ Iako su de facto Bošnjaci u SFRJ bili konstitutivan narod od 1971. godine, tada pod imenom Muslimani, oni su kao „Muslimani“ navedeni kao jedna od nacionalnih manjina u preambuli hrvatskog Ustava tek nakon prosvjeda Mešihata Republike Hrvatske. Brisanjem imena „Bošnjak“ iz preambule Ustava 1997. bili su zapravo onemogućeni u ostvarenju prava na političku participaciju u tijelima predstavničke vlasti. Ovaj je čin izveden uz objašnjenje da se radi o „neautohtonim manjinama“, što je predstavljalo vrstu institucionalne diskriminacije prema pripadnicima ovih manjina, koja ih je dovela u ustavno neravnopravan i deprivilegirani položaj. Vidi više u Čičak-Čhand (1999).

¹⁰ Tekst Ustava u tom pogledu glasi: „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i

Posebno su rat i njegove posljedice u poraću otežale provođenje nacionalnomanjinskih prava, i to naročito na prostorima proglašenima od posebne državne skrbi na kojima su i danas prisutni razni problemi, u prvom redu ekonomske prirode (visoka nezaposlenost, siromaštvo i sl.), nerazvijena komunalna i stambena infrastruktura, demografska opustošenost (visoka prosječna starost stanovnika, nedostatak mladih i radnoaktivnih), a iz kojih se dalje generiraju i problemi u društvenom i kulturnom funkcioniranju većinskog stanovništva i pripadnika nacionalnih manjina u pojedinim lokalnim zajednicama.

Zbog kompleksnosti međunacionalne situacije tijekom ratnog sukoba devedesetih godina prošlog stoljeća, neke su nacionalne manjine nosile stigmatu „remetilačkih faktora“ ili „protudržavnih elemenata“ prema kojima su većinski Hrvati osjećali određenu vrstu nepovjerenja i animoziteta (Mesić, 2003). Blokada pregovora tijekom pristupanja Hrvatske u Europsku uniju, zbog nekih neriješenih pitanja, dovela je i do osjećaja nepovjerenja prema Slovencima, a prema pojedinim manjinama tradicionalno se bilježi povišen osjećaj socijalne/etničke distance (npr. Romima i Albancima).

I premda se posljednjih godina značajno smanjio broj međuetničkih incidenata, a prisutno je i njihovo učinkovitije rješavanje, još je uvijek nedovoljna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u državnoj upravi, sudstvu i policiji (Bulletin 1, 2014).

Normativna zagarantiranost statusa te institucionalna organiziranost nacionalnomanjinskih zajedni-

drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zema-lja slobodnoga svijeta.”

ca u Hrvatskoj pokazuje sustavnost i efikasnost, iako je u određenom smislu prisutan disparitet između zajamčenih prava i njihove implementacijske razine u svakodnevicu. A. Vukić (2012) upozorava kako hrvatski zakoni nisu u bitnom raskoraku s europskim konvencijama, no ograničavajući čimbenik je nedosljednost u njihovoj primjeni. Unatoč mnogobrojnim zakonima koji potvrđuju vrijednosnu orijentaciju ka multietničnosti i multikulturalnosti hrvatskoga društva, istraživanja kao i šira društvena klima upozoravaju na određenu prisutnost netrpeljivosti¹¹, distance, čak ksenofobije velikog dijela hrvatskog društva prema pripadnicima nacionalnih manjina (Tatalović, 2014; Petričušić, 2015).

U odnosu na neposredno poslijeratno razdoblje napredak je znan, a bitno je obilježen usklađivanjem hrvatskog zakonodavstva te standarda zaštite ljudskih i manjinskih prava s onim Europske Unije. Pa ipak, i dalje su prisutni i neki infrastrukturni nedostaci unutar samih nacionalnomanjinskih zajednica, a koji rezultiraju procesima stapanja s većinskom etnonacionalnom matricom i gubljenjem zasebnosti nacionalnomanjinskog identiteta. To se ponajprije očituje u procesima etnomimikrije, asimilacije i segregacije te nedovoljnoj aktivnosti samih pripadnika pojedinih nacionalnih manjina na radu za zaštitu i promociju svog statusa i identiteta (Babić, 2015). Bez obzira na to, nastojanja zadnjih desetak godina rezultirala su boljim (samo)pozicioniranjem nacionalnih manjina i njihovim daljnjim uključivanjem u sve segmente hrvatskog društva, pritom podjednako na strukturalnoj (institucionalnoj) razi-

¹¹ U nekim post-ratnim sredinama još uvijek je nemoguće provesti legalno pravo korištenja nacionalnih znamenja i simbola, npr. dvojezičnih i dvopisмениh (srpskih, ćirilčnih) natpisa na tijelima javne uprave, kao što je to u slučaju grada Vukovara.

ni, ali i na mikrosocijalnoj odnosno u svakodnevnim i praktičnim aspektima života, kako u velikim gradovima tako i na razini ostalih lokalnih zajednica.

Generalno gledano, od razdoblja uspostave demokratskog poretka u Republici Hrvatskoj do danas, svjedočimo kontinuiranom rastu brige o

pravima tradicionalnih (starih), kao i onih novonastalih nacionalnih manjina u Hrvatskoj.

OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA HRVATSKE PREMA NARODNOSTI

Prema popisu stanovništva 2011. Republika Hrvatska je imala 4.284.889 stanovnika. Udio Hrvata je 90,4%, pripadnika nacionalnih manjina 7,7% (Srba 4,4%, Bošnjaka 0,7%, Talijana 0,4%, Albanaca 0,4%, Roma 0,4% i dr.), regionalno izjašnjenih 0,6%, 0,2% izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti, te 0,6% osoba koje se nisu željele izjasniti.¹²

Usporedba podataka popisa stanovništva RH od 1971. do 2011. pokazuje da se etnička slika Hrvatske znatno promijenila, posebice u posljednjih dvadeset godina kada je došlo do značajnog povećanja udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu (tab. 1). U međupopisnom razdoblju 1991.–2001. po prvi put nakon Drugoga svjetskog rata Hrvatska bilježi smanjenje broja stanovnika (7,2%) dok je istovremeno došlo do porasta broja osoba koje se izjašnjavaju kao Hrvati (6,5%). Glavni razlog ovoga porasta može se pronaći u preseljavanju Hrvata iz bivših jugoslavenskih republika u matičnu zemlju. U tom kontekstu najvažnije su migracije iz Bosne i Hercegovine koje su posljedice rata na tom području, kada je veliki broj uglavnom etničkih Hrvata izbjegao na teritorij Hrvatske, od kojih je značajan dio njih ovdje i trajno ostao živjeti. U popisu 2001. dostupni su podaci o narodnosti i prebivalištu stanovnika za vrijeme popisa 1991., kao i o mjestu rođenja i narodnosti,

preko kojih se može iščitati ukupan broj doseljenih u Republiku Hrvatsku i područja iz kojih su doselili tijekom 1990-ih.¹³ Prema tim podacima 189.015 Hrvata izjavilo je da im je 1991. prebivalište bilo u Bosni i Hercegovini, što znači da su se u Hrvatsku doselili u razdoblju nakon popisa 1991. i prije popisa 2001. Uz to, 22.380 Hrvata je izjavilo da im je prebivalište bilo na području tadašnje Savezne Republike Jugoslavije, od čega polovici na Kosovu (11.004). S obzirom da je malobrojna hrvatska zajednica na Kosovu, pretežno okupljena u dva naselja Janjevo i Letnica te u nekoliko manjih zaseoka koji su tijekom 1990-ih zahvaćeni ekstremnom depopulacijom, s pravom se može pretpostaviti da je masovno preseljavanje u Hrvatsku bilo uzrok tih izraženih negativnih demografskih procesa kao i da su oni većina doseljeničkog kontingenta s Kosova.

U Hrvatskoj je 2001. živjelo 600.122 stanovnika koja su rođeni i doselili iz inozemstva, od toga 95,9% su rođeni na području bivše SFRJ, a svega 3,2% u drugim europskim zemljama (tab. 2). Najviše stanovnika RH rođenih u inozemstvu je rođeno u BiH, njih čak 456.580. Od toga su 84,2% Hrvati, 9,9% nacionalne manjine, 2,7% ostali, a 2,9% se nisu izjasnili u smislu nacionalne pripadnosti (u ovoj kategoriji su i Muslimani) te 0,3% nepoznati.

Razlozi doseljavanja stanovnika Bosne i Hercegovine u Hrvatsku su, osim bijega pred ratom u BiH i njegovima posljedicama (ekonomska nesigurnost i siromaštvo), bolje mogućnosti zapošljavanja, obrazovanje, „bolji životni uvjeti“, spajanje obitelji i sl. (Klempić Bogadi, Podgorelec i Gregurović, 2017). Razlozi doseljavanja tako velikog broja etničkih Hrvata su zajednička ili vrlo slična sociokulturna obilježja (jezik, kultura i tradicija), ali i postojanje stabilnih socijalnih mreža u migracijskoj populaciji koje su olakšavale društvenu integraciju doseljenih. Među pripadnicima nacionalnih manjina rođenima u BiH najviše je Srba, zatim Bošnjaka, ali i onih koji se nisu u nacionalnom smislu izjasnili i tu se, zbog promjene u metodologiji popisivanja narodnosti 2001., krije veliki broj Muslimana.

Prema broju, slijede doseljeni s područja tadašnje SRJ - 86.830 stanovnika, među kojima je nešto više od pola (56,5%) Hrvata, 35,8% su pripadnici nacionalnih manjina među kojima je bilo najviše Srba, Albanaca, Crnogoraca i Mađara. U Sloveniji je bilo rođeno 21.985, od kojeg su broja polovica Hrvati, a polovica Slovenci, dok je svih ostalih jako malo. U Makedoniji je bilo rođeno 10.329 stanovnika RH, otprilike trećina su Makedonci, trećina Albanci a trećina svi ostali. Iz ovih podataka je vidljivo da se najintenzivnija migracija odvijala između Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

¹² Zbroj do 100% se odnosi na osobe koje su neraspoređene i one čija etnička pripadnost nije poznata. Popis stanovništva 2011., DZS, Zagreb, www.dzs.hr

¹³ Popis stanovništva 2001., tablica 13. Stanovništvo prema prebivalištu za vrijeme popisa 1991. i narodnosti, po županijama, DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Tablica 1. Stanovništvo Hrvatske prema narodnosti, 1971.-2011.

	Popis 1971.		Popis 1981.		Popis 1991.		Popis 2001.		Popis 2011.		Indeks promjene 2011/1971.
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
Hrvati	3.513.647	79,38	3.454.661	75,08	3.736.356	78,10	3.977.171	89,63	3.874.321	90,42	110,3
Albanci	4.175	0,09	6.006	0,13	12.032	0,25	15.082	0,34	17.513	0,41	419,5
Austrijanci	352	0,01	267	0,01	214	0,00	247	0,01	297	0,01	84,4
Bošnjaci*	-	-	-	-	-	-	20.755	0,47	31.479	0,73	-
Bugari	676	0,02	441	0,01	458	0,01	331	0,01	350	0,01	51,8
Crnogorci	9.706	0,22	9.818	0,21	9.724	0,20	4.926	0,11	4.517	0,11	46,5
Česi	19.001	0,43	15.061	0,33	13.086	0,27	10.510	0,24	9.641	0,22	50,7
Mađari	35.488	0,80	25.439	0,55	22.355	0,47	16.595	0,37	14.048	0,33	39,6
Makedonci	5.625	0,13	5.362	0,12	6.280	0,13	4.270	0,10	4.138	0,10	73,6
Nijemci	2.791	0,06	2.175	0,05	2.635	0,06	2.902	0,07	2.965	0,07	106,2
Poljaci	819	0,02	758	0,02	679	0,01	567	0,01	672	0,02	82,1
Romi	1.257	0,03	3.858	0,08	6.695	0,14	9.463	0,21	16.975	0,40	1350,4
Rumunji	792	0,02	609	0,01	810	0,02	475	0,01	435	0,01	54,9
Rusi	1.240	0,03	758	0,02	706	0,01	906	0,02	1.279	0,03	103,1
Rusini	3.728	0,08	3.321	0,07	3.253	0,07	2.337	0,05	1.936	0,05	51,9
Slovaci	6.482	0,15	6.533	0,14	5.606	0,12	4.712	0,11	4.753	0,11	73,3
Slovinci	32.497	0,73	25.136	0,55	22.376	0,47	13.173	0,30	10.517	0,25	32,4
Srbi	626.789	14,16	531.502	11,55	581.663	12,16	201.631	4,54	186.633	4,36	29,8
Talijani	17.433	0,39	11.661	0,25	21.303	0,45	19.636	0,44	17.807	0,42	102,1
Turci	221	0,00	279	0,01	320	0,01	300	0,01	367	0,01	166,1
Ukrajinci	2.793	0,06	2.515	0,05	2.494	0,05	1.977	0,04	1.878	0,04	67,2
Vlasi	13	0,00	16	0,00	22	0,00	12	0,00	29	0,00	223,1
Židovi	2.845	0,06	316	0,01	600	0,01	576	0,01	509	0,01	17,9
Ostali**	103.427	2,34	404.450	8,79	152.803	3,19	21.801	0,49	18.965	0,44	18,3
Regionalna pripadnost ***	-	-	8.657	0,19	45.493	0,95	9.302	0,21	27.225	0,64	-
Ne izjašnjavaju se	15.798	0,36	17.133	0,37	73.376	1,53	79.828	1,80	26.763	0,62	169,4
Nepoznato	18.626	0,42	64.737	1,41	62.926	1,32	17.975	0,41	8.877	0,21	47,7
Ukupno	4.426.221	100,00	4.601.469	100,00	4.784.265	100,00	4.437.460	100,00	4.284.889	100,00	96,8

* Do Popisa 2001. Bošnjaci nisu iskazivani kao nacionalna manjina. ** Odnosi se na sva ostala izjašnjavanja koja nisu navedena u postojećim modalitetima. *** Regionalna pripadnost nije iskazivana u Popisu 1971.

Izvor: Popisi stanovništva Hrvatske 1971.-2011., DZS, www.dzs.hr

Tablica 2. Stanovništvo Hrvatske prema mjestu rođenja i narodnosti, 2001.

	Hrvatska	Mjesto rođenja														
		Na području Hrvatske	U inozemstvu	BiH	Makedonija	Slovenija	SRJ	Ostale europske zemlje	Zemlje Sjeverne i Srednje Amerike	Zemlje Južne Amerike	Afrika	Azija	Australija	Novi Zeland	Ostale zemlje	Nepoznato
Ukupno	4.437.460	3.815.760	600.122	456.580	10.329	21.985	86.830	19.438	1368	531	424	800	799	58	980	21.578
Hrvati	3.977.171	3.504.090	461.565	384.240	2567	10.228	49.023	6.050	73	12	13	69	10		108	574
Albanci	15.082	4748	10.288	81	3235	8	6806	146	1			2			9	46
Austrijanci	247	69	176	10		7	8	148				3				2
Bošnjaci	20.755	5589	15.131	14.487	18	23	571	27				1			4	35
Bugari	331	37	294	4	1	1	132	156				-				
Crnogorci	4926	1532	3385	163	39	33	3137	7	1			3	1		1	9
Česi	10.510	9852	642	87	3	13	89	445				-	-		5	16
Mađari	16.595	12.902	3659	36	9	75	3.056	478	1	1		1	1		1	34
Makedonci	4270	799	3462	37	3134	15	198	74			1				3	9
Nijemci	2902	1388	1499	50		11	300	1130		2	1	3			2	15
Poljaci	567	64	503	52		1	16	433				1				
Romi	9463	7693	1735	598	141	14	946	34				1			1	35
Rumunji	475	257	218	5	1		103	108							1	
Rusi	906	92	810	19	4		59	693				27			8	4
Rusini	2337	1913	418	7	1	1	405	4								6
Slovaci	4712	3642	1066	13	1	8	723	318	1				1		1	4
Slovinci	13.173	2.291	10.840	141	37	10.068	331	242	2	2	1				16	42
Srbi	201.631	157.976	43.364	28.497	246	243	13.996	288	53	1	2		2		36	291
Talijani	19.636	18.420	1194	50	6	151	47	896	13	5	8	1	3		14	22
Turci	300	103	196	4	138		34	4				16				1
Ukrajinci	1977	787	1188	684	1	2	88	401	1			5			6	2
Vlasi	12	2	10	2	2		5	1								
Židovi	576	388	187	101	3	7	51	17		1		7				1
Ostali	21.801	6560	15.182	12.187	135	32	1207	676	151	108	125	470	33	8	50	59
Regionalna pripadnost	9302	9174	112	30	1	27	28	20	3				1		2	16
Nisu se izjasnili u smislu nacionalne pripadnosti	79.828	58.896	20.693	13.409	564	916	5079	549	47	18	25	51	15	1	19	239
Nepoznato	17.975	6496	2305	1.586	42	101	392	160	5	2	2	10	2		3	9174

Izvor: Popis stanovništva Hrvatske 2001., DZS, www.dzs.hr

Osim toga, za pretpostaviti je da se dio stanovništva koji su se do tada izjašnjavali kao Jugoslaveni, zbog promjene političkih okolnosti i neovisnosti Hrvatske, počeo izjašnjavati kao Hrvati, a i u dijelu pripadnika nacionalnih manjina sve je prisutnija etnomimikrija. Uspoređujući podatke popisa od 1991. kada se 78,1% stanovništva izjasnilo da su hrvatske nacionalnosti, zatim 2001. 89,6%, i naposljetku, 2011. s ukupno 90,4% izjašnjenih Hrvata moguće je zaključiti da je na djelu proces etničke homogenizacije. Osim etničke, prisutna je i religijska homogenost pri čemu se 2011. 86,3% stanovnika izjasnilo kao katolici, 4,4% kao pravoslavci, 1,5% kao muslimani, 3,8% nisu vjernici i ateisti itd.

Godine 2011. u Hrvatskoj je živjelo 328.738 pripadnika nacionalnih manjina, koji su u tom trenutku predstavljali 7,7% ukupnog stanovništva. Uspoređi li se ovaj podatak s podacima prijašnjih popisa stanovništva, jasan je trend njihovog apsolutnog i relativnog smanjenja posebice u međupopisnom razdoblju 1991.–2001. kada je ono iznosilo 67,6%. Osim razlika u prostornom razmještaju nacionalnih manjina prisutne su i znatne razlike u općem kretanju, ali i u strukturama stanovništva.

U ovom prvom dijelu analize demografskih podataka izdvojiti ćemo svega nekoliko nacionalnih manjina, i to, prije svega, one brojnije, koncentrirane u prostoru. Kasnije u analizi iznijeti ćemo neke druge pokazatelje (npr. podatke o dobnoj strukturi) i za druge nacionalne manjine kao i podatke njihova razmještaja u prostoru, točnije koncentracije u pojedinim županijama, odnosno gradovima ili manjim naseljima. Bez obzira na izdvajanje samo nekih, time neumanjujemo doprinos nijedne nacionalne manjine gospodarskoj, političkoj i (multi) kulturnoj stvarnosti hrvatskog društva.

U promatranih pedeset godina najveći porast bilježi romska zajednica, čiji je broj članova porastao gotovo 13 puta, s 1257 u 1971. na 16.975 u 2011. U svim međupopisnim razdobljima broj Roma bilježi kontinuirani porast. Moguće je pretpostaviti da je njihov broj i veći jer je više istraživanja (Hrvatić, 1996; Škiljan, 2014) potvrdilo da se često, zbog stigmatizacije u društvu, ne izjašnjavaju kao Romi, a dio njih nije niti obuhvaćen popisom stanovništva. „Razlozi etnomimikrije leže u strahu od hrvatskog nacionalizma (koji je i nakon rata devedesetih, vrlo prisutan), u nepovoljnim predrasudama i stereotipima koje većinski narod ima prema romskoj nacionalnoj manjini, u otežanom dobivanju zaposlenja ukoliko se pojedinac izjašnjava kao Rom, u problemima koji su vezani za statusna pitanja i slično“ (Škiljan, 2014: 300). Promatraju li se Romi prema vjerskom izjašnjavanju, gotovo polovica ih se izjasnila kao katolici (48,9%), gotovo trećina kao muslimani (29,7%), 14% kao pravoslavci itd.

Romi su vrlo ranjiva skupina u društvu, jer su uglavnom slabo obrazovani i formalno nezaposleni, s malim приходima i vrlo često žive u siromaštvu. Marginalizirani su u odnosu na redovite oblike rada, te u zadovoljavanju životnih potreba ovisno o socijalnim mrežama i socijalnim naknadama, te o skrivenoj tj. „neformalnoj“ ekonomiji (Šućur, 2000: 218). Iako „Hrvatska pripada skupini zemalja koje imaju manje razlike između stopa siromaštva Roma i ostalih zajednica koje žive u romskom susjedstvu, stopa siromaštva Roma u Hrvatskoj otprilike je dva i po puta veća nego stopa siromaštva neromske populacije koja živi u istim naseljima s Romima ili u blizini romskih naselja“ (Šućur, 2005: 136). U Hrvatskoj su prisutni jaki stereotipi i predrasude prema Romima, te izražena socijalna distanca prema njima (Hrvatić 1995; Šlezak i Šakaja, 2012,

Škiljan, 2014). U svrhu poboljšanja kvalitete života romske zajednice donesena je *Nacionalna strategija za uključivanje Roma na lokalnoj i regionalnoj razini za razdoblje od 2013.–2020. godine te Akcijski plan za njezinu provedbu*.

Promatrajući regionalno, prisutne su velike razlike u prostornom razmještaju pripadnika romske nacionalne manjine po županijama. Tako ih trećina (5107) živi na krajnjem sjeveru Hrvatske, u Međimurskoj županiji, jednoj od etnički najhomogenijih. Većina ih živi u općini Nedelišće i u Gradu Čakovcu. Romi uglavnom žive u zasebnim dijelovima naselja, u lošim stambenim uvjetima, vrlo često i bez osnovne infrastrukture, te je prisutna njihova izrazita prostorna segregacija.

Nakon Roma, najveći demografski porast među manjinama u Hrvatskoj bilježe Albanci, kojih je 1971. bilo 4175, a 2011. čak 320% više ili 17.513. Razlog njihovog porasta, osim doseljavanja, je i viša stopa prirodnog priraštaja. Prema vjerskoj pripadnosti 54,8% su muslimani, 40,6% katolici itd. Albanci su nacionalna manjina u kojoj je većina pripadnika u Hrvatsku doselila. Naime, prema podacima popisa 2001. 45,1% ih je rođeno na području SRJ (većina na Kosovu), a 21,4% u Makedoniji.

Njihova najveća koncentracija je u Gradu Zagrebu (4292), Primorsko-goranskoj (2410) i Istarskoj županiji (2393). Općenito, pripadnici albanske nacionalne manjine uglavnom žive u gradovima gdje se bave tradicionalnim djelatnostima poput zlatarstva, pekarstva, slastičarstva i sl.¹⁴ Oni su najčešće privat-

¹⁴ Procjenjuje se da je najviše albanskog kapitala u Hrvatskoj uloženo u Istri i gradovima s razvijenim turizmom gdje djeluje dosta uspješnih albanskih poduzetnika, mahom zlatara (katolici porijeklom s Kosova) i slastičara (muslimani porijeklom iz Zapadne Makedonije) (Lekaj, Gregov i Varlandy-Supek, 2015: 74).

ni poduzetnici, i dobar su primjer etničkog poduzetništva. Istraživanje Lekaj i dr. (2015) je pokazalo da uglavnom vode obiteljska poduzeća, u kojima osnovu radnog potencijala upravo čine članovi obitelji. „Kada je riječ o radnoj snazi, kod manjinskih poduzetnika nema diskriminacije, ipak, važne i rukovođeće poslove obavljaju članovi obitelji koji su im snažna potpora. Razlog tome je tradicija i kultura koja se nastoji održati u poslovanju manjinskih poduzeća“ (Lekaj, Gregov i Varlandy–Supek, 2015: 78).

Tijekom 50-ih godina 20. st. najveće demografsko smanjenje je doživjela židovska zajednica. Popis stanovništva 1971. bilježi 2845 Židova na području Hrvatske, a 2011. svega se 509 osoba izjasnilo da su židovske narodnosti, a 536 da su židovske vjeroispovijesti. Pritom se svega 52,3% onih koji su se izjasnili kao Židovi po narodnosti izjasnili i kao Židovi po vjeroispovijesti. M. Švob (2010: 62) smatra da se broj Židova u popisima stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata ne može smatrati realnim, jer se vjerojatno dio Židova nije deklarirao kao Židov po narodnosti, a poslije ni po vjeroispovijesti. Prostorom, većina pripadnika (62,3%) ove nacionalno manjinske zajednice živi u Gradu Zagrebu, dok su u drugim županijama malobrojni.

Najbrojnija nacionalna manjina u Hrvatskoj su Srbi, premda se tijekom promatranog razdoblja između zadnjih popisa stanovništva njihov broj i udio drastično smanjio. Tako su 1991. Srbi činili 12,2% stanovništva Republike Hrvatske (581.663), a 2001. samo 4,5% (201.631). Razloga za to ima više i o njima je opširnije pisano ranije u ovom tekstu. Uz Rome, Srbi su primjer nacionalne manjine s vrlo izraženom etnomimikrijom. „Kod Srba je to izraženo u velikim gradovima u kojima vrlo često pripadnici srpske nacionalne manjine žive u mješovitim brakovi-

ma s pripadnicima drugih nacionalnih manjina ili većinskog naroda, pa vlastiti srpski identitet ne žele isticati nakon događaja koji su se zbili u posljednjem ratu“ (Škiljan, 2014: 300). Ipak, ključni razlog ovako drastičnog smanjenja srpske zajednice je rat koji se vodio na teritoriju Republike Hrvatske, tijekom kojega je veliki dio hrvatskih Srba izbjegao uglavnom u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, a od kojih se samo manji dio kasnije i vratio. Istraživanje o povratku srpskih izbjeglica u Hrvatsku (Mesić i Bagić, 2011: 192) je pokazalo da se u više od polovine kućanstava barem jedan član obitelji nije vratio, dok 57% ispitanika kaže da se u Hrvatsku vratio samo manji dio njihove šire rodbine, prijatelja i susjeda, a 13% izjavljuje da se nije vratio nitko iz ta tri kruga socijalnih mreža. Iako je i do tada bilo pojedinačnih povratka izbjeglih Srba u Hrvatsku, organizirani manjinski povratak slijedi od lipnja 1998., kada je donesen *Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba* (Narodne novine, 92/98). D. Živić (2014) navodi podatke UNHCR-a prema kojima se od 1998. do kraja 2011. iz BiH, Srbije i Crne Gore u Hrvatsku vratilo 94.185 izbjeglica. Međutim, istraživanje iz 2010. je pokazalo da je jedan dio Srba povratnika samo registriran u Hrvatskoj, ali da u njoj stvarno ne žive. Tako tek svaki treći registrirani manjinski povratnik (33,2%) doista živi u Hrvatskoj, dok ih 38,7% živi izvan Hrvatske (od toga 70% u Srbiji), 14,8% ih je preminulo, a za 13,3% nema pouzdanih informacija (Mesić i Bagić, 2011: 189).

Njihova najveća koncentracija je na istoku zemlje u Vukovarsko-srijemskoj (27.824) i Osječko-baranjskoj županiji (23.657), te u Sisačko-moslavačkoj županiji (21.002). Značajan broj ih živi u Karlovačkoj (13.408) i Primorsko-goranskoj županiji (14.888), te u Gradu Zagrebu (17.526).

Kretanje broja Bošnjaka u razdoblju 1971.–2011. nije moguće pratiti zbog metodoloških promjena koje su se dogodile kod popisivanja etničke pripadnosti. Do popisa 2001. Muslimani iz BiH su se narodnosno izjašnjavali kao Muslimani, te je tako izjašnjenih 1991. popisano 43.469 osoba.¹⁵ Na Drugom bošnjačkom saboru u Sarajevu u rujnu 1993. usvojeno je (vraćeno) ime Bošnjak bosanskohercegovačkim muslimanima, što je kasnije i potvrđeno amandmanom na Ustav BiH 1994. te Ustavom BiH iz 1995. To je rezultiralo time da se u popisima stanovništva u Republici Hrvatskoj 2001. i 2011. dio bosanskohercegovačkih muslimana etnički izjasnio kao Bošnjaci, a dio kao Muslimani. Tako su se 2001. njih 19.677 izjasnilo kao Muslimani, a još 20.755 kao Bošnjaci, dok su se 2011. 7558 izjasnilo kao Muslimani i 31.479 kao Bošnjaci. Većina Bošnjaka, 88,8% se izjasnila da su islamske vjeroispovesti.

Bez obzira na metodološke promjene u popisima, Bošnjaci su nakon Srba najveća nacionalnomanjinska zajednica u Hrvatskoj. Većina ih živi u Gradu Zagrebu (8119), Istarskoj (6146) i Primorsko-goranskoj županiji (4877). Oni su u Hrvatsku uglavnom doselili tijekom 20. stoljeća, posebice nakon Drugoga svjetskog rata s gospodarskim razvojem Hrvatske, dolaze kao radna snaga uglavnom u gradska naselja. Popis 2001. pokazuje da je od tadašnjih 20.755 Bošnjaka u Hrvatskoj, samo 26,9% rođeno u Hrvatskoj, dok je 69,8% rođeno u Bosni i Hercegovini, što potvrđuje važnost migracija u demografskom razvoju ove manjinske zajednice.

¹⁵ Pojam Musliman prvi put je primijenjen u Popisu stanovništva 1971. godine. U Hrvatskoj se 1971. 18.457 osoba izjasnilo da su etnički Muslimani, 1981. njih 23.740 (Popis stanovništva 1991., Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, dokumentacija 881, RZS, Zagreb, 1992.)

PROSTORNI RAZMJESTAJ STANOVNIŠTVA PREMA NARODNOSTI PO ŽUPANIJAMA

Regionalna analiza na razini županija pokazuje da je etnički najhomogenija Krapinsko-zagorska županija u kojoj se 98,8% stanovnika nacionalno izjasnilo kao Hrvati, samo 0,4% su pripadnici nacionalnih manjina, dok je 0,6% ostalih, onih prema regionalnoj i vjerskoj pripadnosti, neraspoređenih, koji se ne izjašnjavaju i nepoznatih. Otprilike 95% stanovnika (negdje i više) izjasnilo se kao Hrvati u Varaždinskoj, Splitsko-dalmatinskoj, Zagrebačkoj, Koprivničko-križevačkoj i Brodsko-posavskoj županiji. U kategoriji od 90% do 94,9% izjašnjenih kao Hrvati su Dubrovačko-neretvanska i Međimurska županija, Grad Zagreb, te Zadarska, Virovitičko-podravska i Požeško-slavonska županija (tab. 3).

U svim navedenim županijama najbrojnija nacionalna manjina su Srbi, osim u Krapinsko-zagorskoj gdje su to Slovenci i u Međimurskoj gdje su to Romi. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji i Gradu Zagrebu druga po brojnosti nacionalna manjina su Bošnjaci, koji prelaze u udjelu 1%.

Najsloženiju etničku sliku ima i županija s daleko najnižim udjelom Hrvata, Istarska županija u kojoj je 2011. živjelo 68,3% izjašnjenih Hrvata. Pripadnika nacionalnih manjina je 16,2%, dok je 12,1% osoba koje su se izjasnile regionalno, ostalih narodnosti je 0,40%, još 0,64% su se izjasnili u vjerskom smislu i 2,3% je neraspoređeno, ne izjašnjavaju se i nepoznato. U Istarskoj županiji je i apsolutno i relativno zabilježen najveći broj osoba koje su se regionalno deklarirale tj. kao narodnost su navele da su Istrani. To svakako „pokazuje da u Istri postoji jak osjećaj regionalne identifikacije kakav nije karakterističan za druge hrvatske krajeve. Ta pojava zacijelo nije jednoznačno uvjetovana, a uzmu li se u obzir

svakolike geografske, povijesne, kulturne i gospodarske osobitosti Istre, ona je i očekivana“ (Klemenčić, Kušar i Richter, 1993: 608).

U Istri je najveća zajednica Talijana u Hrvatskoj (12.543 ili 70,4%) i oni čine 6% stanovništva Istre. Najviše ih živi u Gradovima Puli (2545), Umagu (1962), Rovinju (1608), Bujama (1261) i Vodnjanu (1017). Administrativne jedinice s najvećim udjelom pripadnika talijanske narodnosti su općine Grožnjan (39,4%), Brtonigla (30,1%) i Bale (23,1%) te Grad Buje (24,3%). Talijani u Istri pripadaju „starijim“ manjinama, i njihov broj se tijekom 20. stoljeća kontinuirano smanjivao, a posebice u razdoblju od 1948. do 1956. kada su mogli iskoristiti mogućnost tzv. optiranja i preseliti u Italiju, što su mnogi i učinili te je došlo do masovnog iseljavanja¹⁶.

U Istri živi i 7206 Srba, koji čine 3,5% ukupnog stanovništva, od kojih polovica živi u Gradu Puli gdje čine 6% stanovništva.

Prema brojnosti slijede Bošnjaci, koji čine 3% ukupnog stanovništva, od kojih trećina živi u Gradu Puli. Relativno gledajući njihov udio je najveći u Labinštini: u općini Raša 11,5%, Gradu Labinu 7,9% i općini Kršan 7,4% gdje su počeli doseljavati 1950-ih godina zbog rada u istarskim rudnicima.

Na području Istarske županije značajna je zajednica Albanaca (1,2% ukupnog stanovništva Istre) i to

¹⁶ Mirovnim ugovorom sklopljenim u Pariza 1947. omogućena je primjena prava opcije tj. optiranje, da talijansko stanovništvo na području pripojenom Jugoslaviji izabere između ostanka u tadašnjoj Jugoslaviji i jugoslavenskog državljanstva ili talijanskog državljanstva i iseljavanja u Italiju (Karakaš Obradov, 2013).

velika većina živi u gradovima Pula, Poreč, Rovinj, Medulin, Umag i Novigrad.

Nakon Istarske najsloženiju etničku strukturu ima Vukovarsko-srijemska županija, u kojoj je zabilježen i najveći udio nacionalnih manjina, 19,8%. U ukupnoj populaciji županije 79,2% stanovnika su Hrvati, 15,5% Srbi, dok je udio ostalih narodnosti manji od 1%. Ova pogranična županija u posljednjem međupopisnom razdoblju pokazuje najnegativnije demografske trendove u Hrvatskoj s ukupnom depopulacijom od -12%, što je samo nastavak demografskog pada iz prethodnoga međupopisnoga razdoblja (1991.–2001. = -11,4%), tada uzrokovano brojnim ljudskim žrtvama i prisilnim iseljavanjem zbog ratnih razaranja i okupacije. Očito se dio raseljenog stanovništva (Hrvata, ali i drugih narodnosti) nije vratio u svoja naselja ni nakon mirne reintegracije te infrastrukturne i stambene obnove porušenih objekata koju je financirala država (Klempić Bogadi i Lajić, 2014). Rat i poraće značajno su promijenili nacionalnu strukturu Vukovarsko-srijemske županije. U usporedbi s 1991. povećao se udio Hrvata za 10,8 postotnih bodova, a smanjio udio Srba za 4,2 postotna boda.

Trećina pripadnika srpske nacionalne manjine živi u Gradu Vukovaru (9.654) gdje čine 34,9% ukupnog stanovništva. Najbrojniji su u općinama Borovo (4537), Trpinja (5001), Markušica (2302) i Negoslavci (1417) gdje čine između 89 i 97% stanovnika.

U ovoj županiji živi najbrojnija zajednica Rusina u Hrvatskoj (1427 ili 73,7% svih Rusina) koji čine 0,8% stanovništva županije, a prostorno su razmješteni u općinu Bogdanovci (22,7% stanovnika općine) i to u naselju Petrovci, Grad Vukovar (1,6%) i

Tablica 3. Stanovništvo prema narodnosti, po županijama, 2011. (%)

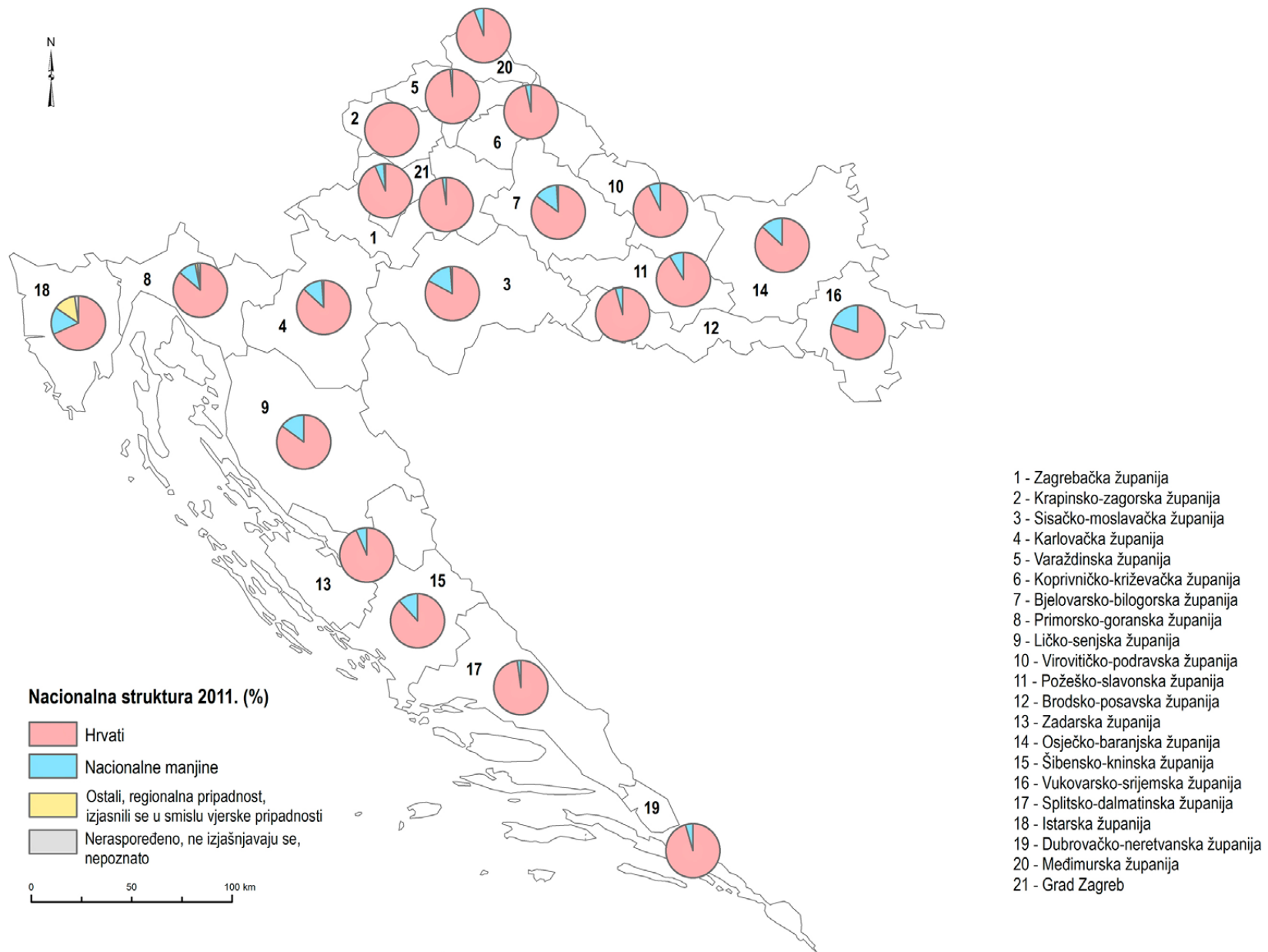
Ime županije	Hrvati	Albanci	Austrijanci	Bošnjaci	Bugari	Crnogorci	Česi	Mađari	Makedonci	Nijemci	Poljaci	Romi	Rumunji	Rusi
Republika Hrvatska	90,42	0,41	0,01	0,73	0,01	0,11	0,22	0,33	0,10	0,07	0,02	0,40	0,01	0,03
Zagrebačka	97,05	0,29	0,00	0,45	0,01	0,04	0,08	0,05	0,07	0,03	0,01	0,08	0,01	0,03
Krapinsko-zagorska	98,84	0,10	0,00	0,05	0,00	0,01	0,01	0,01	0,04	0,04	0,01	0,00	0,01	0,02
Sisačko-moslavačka	82,39	0,33	0,01	1,43	0,00	0,04	0,34	0,07	0,07	0,03	0,01	0,85	0,01	0,02
Karlovačka	86,11	0,26	0,00	0,76	0,00	0,05	0,01	0,02	0,07	0,02	0,01	0,02	0,00	0,02
Varaždinska	97,86	0,15	0,01	0,06	0,01	0,02	0,01	0,03	0,04	0,03	0,00	0,40	0,00	0,02
Koprivničko-križevačka	96,20	0,22	0,00	0,06	0,00	0,03	0,03	0,08	0,04	0,02	0,01	0,80	0,01	0,01
Bjelovarsko-bilogorska	84,82	0,62	0,00	0,10	0,01	0,05	5,25	0,74	0,07	0,08	0,01	0,33	0,01	0,01
Primorsko-goranska	86,34	0,81	0,01	1,65	0,01	0,22	0,07	0,16	0,17	0,08	0,02	0,36	0,01	0,05
Ličko-senjska	84,15	0,34	0,01	0,33	0,00	0,03	0,03	0,04	0,07	0,06	0,01	0,04	0,02	0,01
Virovitičko-podravska	91,82	0,28	-	0,09	0,00	0,05	0,12	0,24	0,06	0,03	0,00	0,02	0,00	0,01
Požeško-slavonska	90,38	0,25	0,00	0,06	0,00	0,02	0,83	0,21	0,07	0,06	0,01	0,02	0,01	0,01
Brodsko-posavska	94,99	0,20	-	0,29	0,01	0,03	0,05	0,04	0,04	0,04	0,02	0,74	0,01	0,01
Zadarska	92,57	0,53	0,01	0,32	0,01	0,06	0,03	0,06	0,07	0,10	0,02	0,01	0,00	0,02
Osječko-baranjska	85,89	0,28	0,01	0,14	0,01	0,10	0,02	2,70	0,11	0,27	0,01	0,61	0,03	0,01
Šibensko-kninska	87,39	0,35	0,00	0,19	0,01	0,06	0,03	0,06	0,07	0,07	0,02	0,02	0,01	0,03
Vukovarsko-srijemska	79,17	0,27	-	0,97	0,00	0,05	0,02	0,94	0,06	0,08	0,01	0,14	0,02	0,02
Splitsko-dalmatinska	97,08	0,23	0,00	0,31	0,01	0,11	0,04	0,05	0,07	0,05	0,02	0,00	0,00	0,03
Istarska	68,33	1,15	0,02	2,95	0,02	0,36	0,06	0,23	0,24	0,11	0,03	0,41	0,02	0,05
Dubrovačko-neretvanska	94,37	0,33	0,00	1,61	0,00	0,25	0,04	0,06	0,08	0,08	0,02	0,01	0,01	0,03
Međimurska	93,80	0,18	0,01	0,04	0,00	0,02	0,02	0,06	0,02	0,04	0,01	4,49	0,00	0,12
Grad Zagreb	93,14	0,54	0,01	1,03	0,02	0,15	0,11	0,10	0,15	0,05	0,02	0,35	0,01	0,04

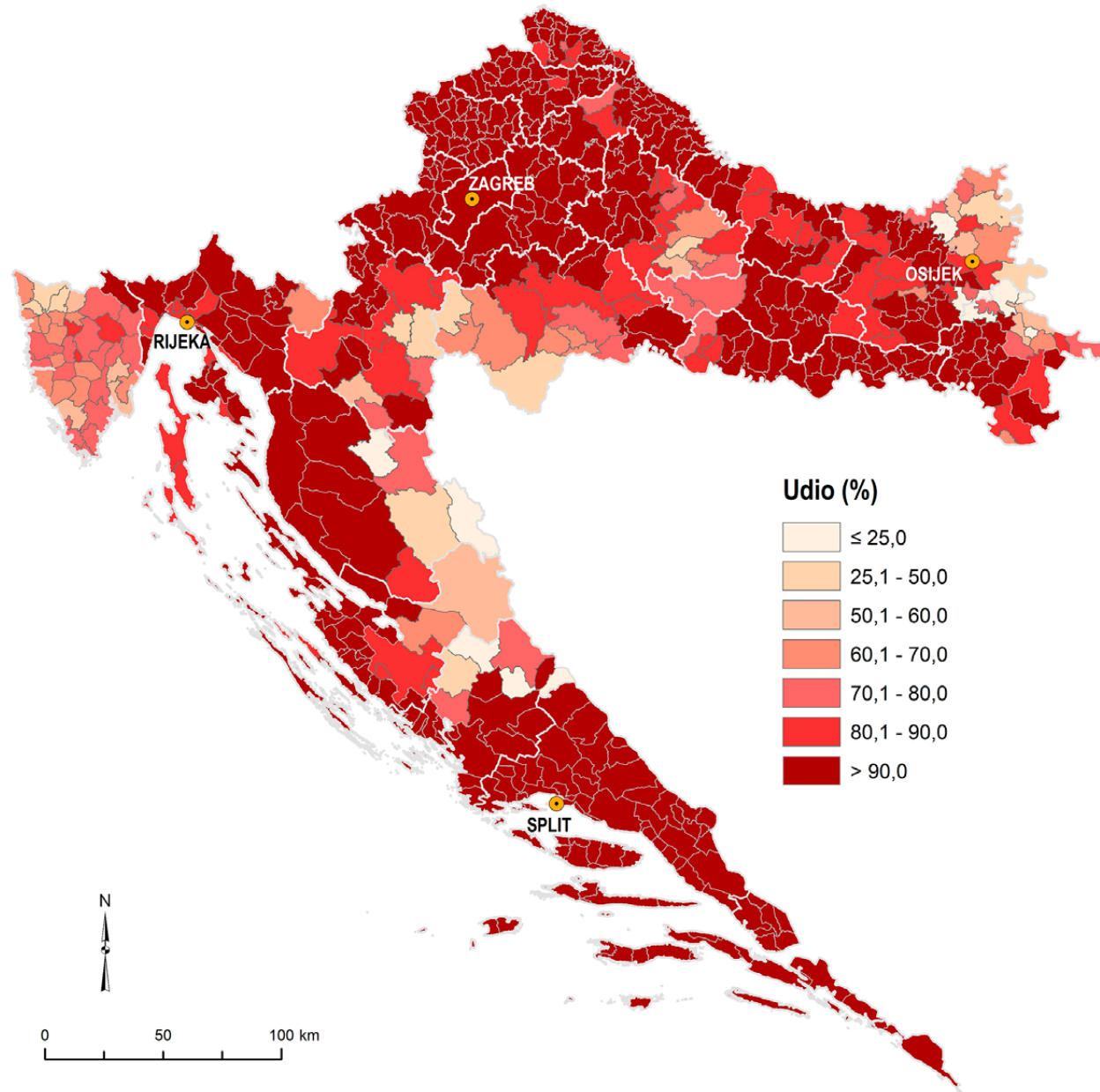
Nastavak Tablice 3.

Ime županije	Rusini	Slovaci	Slovenci	Srbi	Talijani	Turci	Ukrajinci	Vlasi	Židovi	Ostali	Regionalna pripadnost	Izjasnili se u smislu vjerske pripadnosti	Neraspoređeno	Ne izjašnjavaju se	Nepoznato
Republika Hrvatska	0,05	0,11	0,25	4,36	0,42	0,01	0,04	0,00	0,01	0,19	0,64	0,24	0,02	0,62	0,21
Zagrebačka	0,01	0,02	0,17	0,86	0,02	0,00	0,02	-	0,00	0,13	0,01	0,14	0,01	0,24	0,18
Krapinsko-zagorska	0,00	0,01	0,31	0,16	0,01	0,00	0,01	-	-	0,06	0,03	0,02	0,00	0,08	0,16
Sisačko-moslavačka	0,01	0,12	0,07	12,18	0,11	0,00	0,15	0,00	0,01	0,09	0,01	0,56	0,01	0,93	0,15
Karlovačka	0,00	0,01	0,21	10,40	0,01	0,00	0,02	-	0,01	0,11	0,01	0,60	0,01	0,79	0,44
Varaždinska	0,01	0,01	0,28	0,40	0,01	0,00	0,01	-	0,00	0,07	0,03	0,02	0,00	0,13	0,38
Koprivničko-križevačka	0,02	0,01	0,07	1,90	0,01	0,00	0,02	0,00	0,00	0,07	0,01	0,04	0,00	0,23	0,11
Bjelovarsko-bilogorska	0,01	0,03	0,09	6,31	0,06	0,00	0,01	0,00	0,01	0,08	0,01	0,22	0,02	0,84	0,24
Primorsko-goranska	0,02	0,04	0,78	5,03	1,16	0,03	0,04	0,00	0,01	0,47	0,26	0,63	0,03	1,32	0,23
Ličko-senjska	0,00	0,01	0,09	13,65	0,01	0,01	0,01	-	0,01	0,10	0,00	0,27	0,00	0,59	0,11
Virovitičko-podravska	0,02	0,05	0,06	6,06	0,01	-	0,01	-	0,00	0,09	0,00	0,16	0,00	0,68	0,14
Požeško-slavonska	0,01	0,12	0,04	6,00	0,76	-	0,02	-	0,00	0,08	0,03	0,29	0,01	0,57	0,14
Brodsko-posavska	0,01	0,02	0,04	2,60	0,03	0,01	0,15	-	0,00	0,08	0,00	0,12	0,00	0,37	0,11
Zadarska	0,01	0,04	0,16	4,81	0,07	0,01	0,02	0,00	0,00	0,19	0,04	0,11	0,02	0,33	0,39
Osječko-baranjska	0,03	0,75	0,11	7,76	0,01	0,00	0,03	0,00	0,01	0,12	0,02	0,18	0,02	0,62	0,13
Šibensko-kninska	0,01	0,03	0,15	10,53	0,04	0,00	0,02	-	0,01	0,16	0,10	0,08	0,01	0,38	0,20
Vukovarsko-srijemska	0,79	0,66	0,04	15,50	0,00	0,00	0,23	-	0,00	0,10	0,01	0,22	0,01	0,53	0,13
Splitsko-dalmatinska	0,00	0,03	0,13	1,05	0,03	0,01	0,01	0,00	0,01	0,14	0,09	0,06	0,01	0,26	0,17
Istarska	0,02	0,07	0,86	3,46	6,03	0,03	0,05	0,00	0,01	0,40	12,11	0,64	0,04	1,96	0,33
Dubrovačko-neretvanska	0,01	0,02	0,13	1,71	0,04	0,00	0,02	-	0,01	0,23	0,04	0,22	0,02	0,48	0,19
Međimurska	0,00	0,01	0,45	0,22	0,01	0,01	0,03	0,00	0,01	0,09	0,11	0,03	0,00	0,11	0,13
Grad Zagreb	0,02	0,03	0,27	2,22	0,05	0,01	0,04	0,00	0,04	0,30	0,03	0,25	0,04	0,78	0,21

Izvor: Popis stanovništva 2011., DZS, Zagreb, www.dzs.hr

Slika 1. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po županijama, 2011.

Slika 2. Udio Hrvata po gradovima i općinama, 2011.

općini Tompojevci (17,4%) u naselju Mikluševci. U razdoblju 1991.–2011. broj Rusina se gotovo prepолоvio u ovoj županiji (1991. 2628).

Iako se i broj Slovaka značajno smanjio, u Vukovarsko-srijemskoj županiji živi druga najbrojnija slovačka zajednica u Hrvatskoj (1185) i čine 0,7% stanovništva županije. Većina pripadnika ove zajednice živi u administrativnom Gradu Ilok, u naselju Ilok (923).

Udio Mađara u nacionalnoj strukturi Vukovarsko-srijemske županije iznosi 0,9% i druga je najbrojnija mađarska zajednica u Hrvatskoj. Prostorno su najviše koncentrirani u općini Tordinci gdje čine 18,3% stanovništva, a većinom žive u naselju Korog; u općini Tompojevci (9,0%) većina živi u naselju Čakovci, u općinama Stari Jankovci i Nuštar, te u Gradovima Vukovaru i Vinkovcima.

Bjelovarsko-bilogorska županija je među županijama s najnepovoljnijim demografskim trendovima. Godine 2011. u narodnosnoj strukturi dominiraju etnički Hrvati koji čine 84,8% stanovništva dok je udio nacionalnih manjina 13,8%, ostalih 0,3% te je 1,1% onih koji se nisu izjasnili, neraspoređeni su ili u kategoriji nepoznato. Među nacionalnim manjinama najviše je Srba 6,3% i Čeha 5,3%.

Broj pripadnika češke nacionalno manjinske zajednice kontinuirano se smanjuje, ali nije došlo do prostornih promjena u njihovom razmještaju. Tako V. Dugački piše kako je češka nacionalna manjina „... i danas većinom naseljena na prostoru koji je naseljavala u prvoj polovici 20. stoljeća, čime, za razliku

od većine manjinskih skupina, predstavlja homogenu manjinsku zajednicu. Iako je brojčano došlo do djelomične asimilacije, kao uzrok smanjenja pripadnika manjine ne smije se zanemariti poslijeratna re-emigracija, depopulacija ruralnog stanovništva i sl.“ (Dugački, 2014: 352). Česi već desetljećima žive na području Grada Daruvara (2485) i to uglavnom u Daruvaru, Doljanima, Donjem Daruvaru, Gornjem Daruvaru i Ljudevit Selu, te u općini Končanica (1110), u naseljima Končanica i Daruvarski Brestovac te na području Grada Grubišno Polje (1109) u naseljima Grubišno Polje, Ivanovo Selo, Mali Zdeneci i Veliki Zdeneci.

U Osječko-baranjskoj županiji 2011. živi 85,9% Hrvata, 13% pripadnika nacionalnih manjina, 0,3% ostalih. Među nacionalnim manjinama najbrojniji su Srbi, iako se njihov udio u odnosu na 20 godina ranije prepолоvio, zbog rata i iseljavanja. Najveći broj pripadnika srpske nacionalne manjine živi u Baranji i na istoku županije, u Gradu Belom Manastiru (2572), općinama Erdut (3987), Darda (1603), Šodolovci (1365) i Jagodnjak (1333).

Mađari čine 2,7% (8249) stanovništva ove županije i druga su nacionalna manjina po brojnosti. Ovdje živi najveća mađarska zajednica u Hrvatskoj i to najviše na području općine Kneževi Vinogradi (1784) gdje čine 38,66% stanovništva, u općini Bilje 1671 (29,6%) uglavnom u 4 naselja Lug (565), Kopačevo (392), Vardarac (421) i Bilje (285), te u općini Draž 680 (24,6%), u Gradu Beli Manastir 801 i Gradu Osijek 979.

Ovdje živi i najbrojnija slovačka zajednica u Hrvatskoj (2293) što čini 0,75% ukupnog stanovništva županije i to većinom na području Grada Našica i općine Punitovci.

U Primorsko-goranskoj županiji, 10,7% stanovništva su pripadnici nacionalnih manjina. Među njima je najviše Srba, koji čine 5,03% ukupnog stanovništva županije. Druga najbrojnija nacionalna manjina su Bošnjaci 1,65% (4877), nakon Grada Zagreba i Istre ovdje je njihova najveća koncentracija u Hrvatskoj. Nakon Istarske županije, ovdje živi najviše Talijana (3.429) i čine 1,16% stanovništva županije. Pripadnici slovenske nacionalne manjine (2300) čine 0,78% stanovništva. Gotovo polovica živi na području Grada Rijeke, te ih još nešto veći broj živi u Gradu Opatiji i općini Matulji dok su ostali raspršeni po svim gradovima i općinama.

Više od 10% pripadnika nacionalnih manjina živi i u Sisačko-moslavačkoj (15,8%), Ličko-senjskoj (14,8%), Karlovačkoj (11,9%) i Šibensko-kninskoj (11,7%) županiji. Među njima su najbrojniji Srbi, iako se njihov broj značajno smanjio u odnosu na 1991. Veliki broj srpskih izbjeglica koji su uglavnom otišli nakon vojno-redarstvenih akcija Oluja i Bljesak nije se vratio. To je utjecalo na značajne promjene u etničkoj strukturi u smislu povećanja udjela Hrvata, čemu je pridonijelo i doseljavanje Hrvata uglavnom iz BiH. Primjerice u Ličko-senjskoj županiji se u razdoblju 1991.–2011. udio Hrvata povećao za 25,2 postotnih bodova, a udio Srba se smanjio za 22,7 postotnih bodova.

DOBNO-SPOLNI SASTAV PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

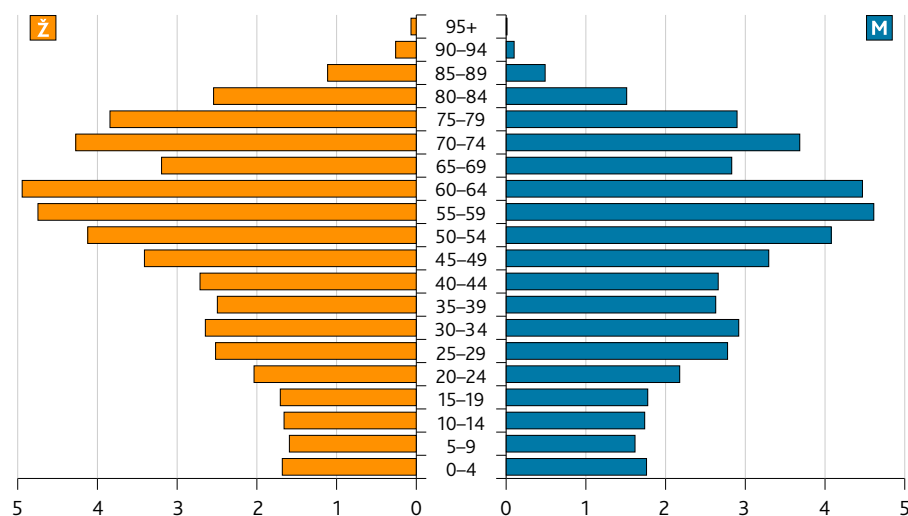
Osim rodnosti i smrtnosti u formiranju dobnog sastav nacionalnih manjina značajnu ulogu imale su migracije tijekom 1990-ih godina, kada je iz Hrvatske iselio veliki broj pripadnika srpske manjine. Kasnije se dio njih vratio, međutim u povratku su sudjelovali većinom stariji ljudi i oni u zrelijoj dobi. Razlozi znatno manjeg povratka mladih iseljenih pripadnika nacionalnih manjina je lakša prilagodba novoj sredini i lakše stvaranje novih socijalnih mreža, te slabija emotivna vezanost za kraj iz kojeg su otišli. Njihovo trajno iseljenje i nepovratak odražavaju se u malom broju mlađeg stanovništva u starosnom sastavu pripadnika nacionalnih manjina.

Izgleđ dobne piramide pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj razlikuje se od piramide većinskog stanovništva po tome što je baza, ali

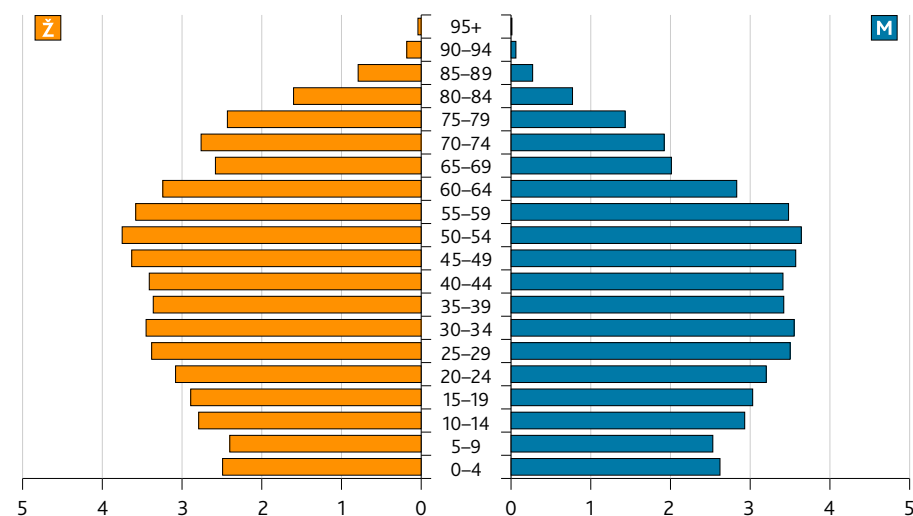
i općenito dio piramide koji se odnosi na mlađe stanovništvo znatno suženiji (sl. 3). Mladi od 0-14 godina čine 10,1% ukupne nacionalnomanjinske populacije (33.055 stanovnika) što je za 4,7 postotnih bodova manje u uspoređbi s većinskim stanovništvom. Uočljivo je izrazito proširenje piramide u dobnim grupama 55-59 i 60-64 godine, koje su 2011. bile na pragu ulaska u staračku dob. Četvrtina ovih stanovnika starija je od 65 godina (88.347 ili 26,9%), i opet se javlja proširenje u dobnj grupi od 70 do 74 godine. Očekivano, kao i u općoj populaciji, znatno je više žena nego muškaraca u starijim dobnim skupinama, pa koeficijent feminiteta za stanovništvo 65+ iznosi 130,5. Indeks starosti je jako nepovoljan i iznosi 267,3 što znači da u prosjeku na jednu mladu osobu u dobi od 0 do 14 dolazi 2,67 starih osoba (65 i više godina). Prosječna starost je 48,9 godina.

Iako je dobnj sastav pripadnika hrvatske narodnosti u uspoređbi s manjinskim povoljniji (sl. 4), svi demografski procesi u Republici Hrvatskoj su vrlo nepovoljni što se ogleda u nepovoljnim vrijednostima analitičkih pokazatelja dobne strukture koji ukazuju na visoki stupanj ostarjelosti. Indeks starenja iznosi 107 što pokazuje da je broj starih (652.814 ili 16,8%) nadmašio broj mladih (610.276 ili 15,8%).

Velike su razlike u dobnim strukturama između pripadnika različitih narodnosti (tab. 4). Pa tako najmlađu dobnj strukturu imaju Romi kod kojih je gotovo polovica mlađa od 15 godina (44,4%), što je rezultat njihovog znatno višeg prirodnog priraštaja od prosjeka za RH. Međutim, očito je da znatno kraće žive od pripadnika drugih nacionalnih manjina što onda utječe i na manji broj Roma u starijim dobnim skupinama, pa ih je tako u razredu

Slika 3. Dobno-polna piramida pripadnika nacionalnih manjina, 2011.

Slika 4. Dobno-polni sastav stanovništva hrvatske narodnosti, 2011.

65 i više svega 1,5%. Istraživanje u Srbiji je pokazalo da je smrtnost u romskoj populaciji značajno viša nego li ona u općoj i da Romi imaju u prosjeku više od 10 godina nižu prosječnu starost pri umiranju od ukupne populacije Srbije (Bogdanović i dr. 2007). S obzirom da su životni uvjeti i način života Roma u Srbiji slični onima u Hrvatskoj, ovo istraživanje se može smatrati relevantnim za objašnjenje niže prosječne starosti hrvatskih Roma.

Povoljnu dobnu strukturu imaju i Albanci među kojima je 23,1% starih 0-14 godina, te samo 5,6% staro 65 i više godina dok im je prosječna starost 32,4 godine, što je rezultat njihovog još uvijek tradicionalnijeg načina života i više rodnosti. Uz Albance i Turci u Hrvatskoj imaju povoljnu dobnu strukturu, jer je njih 18,8% u dobi od 0-14 godina, a 10,1% staro 65 i više godina.

Najnepovoljniju dobnu strukturu među nacionalnim manjinama imaju Slovenci, Crnogorci, Bugari i Nijemci.

Već od 1953. počinje smanjenje broja Slovenaca u Hrvatskoj, međutim najveći pad je zabilježen 1990-ih godina kada se njihov broj smanjio za oko 9000. Uz nepovoljno prirodno kretanje, razlog je iseljavanje zbog rata u Hrvatskoj, kao i lošije ekonomske situacije u odnosu na situaciju u Sloveniji, a koja je u to ratno vrijeme i u prvim godinama poraća bila u Hrvatskoj. Osim toga, nastankom nove državne granice između Hrvatske i Slovenije postalo je znatno teže cirkulirati na rad iz Hrvatske u Sloveniju iz pograničnih područja, što je također pridonijelo iseljavanju dijela stanovnika. Već 1991. dobni sastav Slovenaca u Hrvatskoj bio je vrlo nepovoljan: 12% bilo je mladih do 21 godine, a 47% starijih od 52 godine (Mežnarić, 1995: 205). Godine 2011. prosječna starost pripadnika slovenske zajednice je 59,7 godina, što je rezultat vrlo malog broja mla-

Tablica 4. Pokazatelji dobnog i spolnog sastava stanovništva po narodnosti, 2011.

Narodnost	Velike dobne skupine (%)			Indeks starosti	Prosječna starost	Koeficijent feminiteta
	0-14	15-64	65 i više			
Hrvati	15,8	67,4	16,8	107,0	41,0	107,6
Albanci	23,1	71,3	5,6	24,4	32,4	79,7
Austrijanci	11,8	62,6	25,6	217,1	47,1	86,8
Bošnjaci	11,9	75,8	12,3	103,1	41,8	88,4
Bugari	2,0	65,4	32,6	1628,6	53,7	146,5
Crnogorci	3,0	61,9	35,2	1176,3	56,5	83,9
Česi	9,2	65,5	25,3	276,6	48,5	116,7
Mađari	8,2	61,9	29,9	364,1	50,7	123,0
Makedonci	4,7	66,2	29,0	613,3	52,6	121,5
Nijemci	7,0	55,7	37,3	528,7	54,1	97,4
Poljaci	3,1	79,5	17,4	557,1	49,6	390,5
Romi	44,7	53,9	1,5	3,3	21,9	98,7
Rumunji	8,0	80,5	11,5	142,9	40,8	188,1
Rusi	5,4	83,0	11,6	214,5	43,8	424,2
Rusini	8,3	63,6	28,1	340,0	50,0	111,6
Slovaci	10,5	68,0	21,5	205,2	46,1	114,5
Slovenci	2,5	55,7	41,9	1706,2	59,7	214,3
Srbi	6,5	61,2	32,2	492,4	53,1	104,8
Talijani	8,9	60,5	30,6	344,0	50,3	112,7
Turci	18,8	71,1	10,1	53,6	36,9	69,9
Ukrajinci	6,4	71,5	22,2	346,7	47,8	153,4
Vlasi	0,0	75,9	24,1	-	56,8	45,0
Židovi	6,5	66,2	27,3	421,2	52,5	95,8
Ostali	11,4	76,0	12,6	110,8	41,7	91,6
Regionalna pripadnost	7,0	63,8	29,2	420,3	50,8	97,5
Izjasnili se u smislu vjerske pripadnosti	11,9	71,4	16,7	140,5	43,8	106,8

Izvor: Izračunano prema rezultatima Popisa stanovništva 2011., DZS, Zagreb, neobjavljeni podaci

dih (2,5% mlađih od 15 godina) i velikog broja starih (41,9% je starih 65 i više godina).

Prema popisu 2011. u Hrvatskoj živi 4517 pripadnika crnogorske nacionalne manjine, i oni su, uz srpsku, zabilježili najveće smanjenje u međupopi-

snom razdoblju 1991.–2001. kada se njihov broj prepolovio. To se može povezati s odlaskom djelatnih, ali i umirovljenih vojnih i policijskih osoba crnogorske nacionalnosti iz Hrvatske. Crnogorci uglavnom žive u gradovima: Zagreb, Rijeka, Pula, Split i

Dubrovnik. U Istri još od 17. stoljeća žive u naselju Peroj i u Gradu Vodnjanu. Trećina pripadnika ove manjine starija je od 65 godina, a prosječna starost Crnogoraca u Hrvatskoj je čak 56,5 godina. Novijih doseljavanja Crnogoraca nema, tako da je uglavnom riječ o doseljenima u vrijeme SFRJ, koji su sad već u starijoj dobi, dok su se mlađe generacije zbog ratnih događanja i političke situacije u znatnom broju asimilirale.

Bugarska zajednica u Hrvatskoj iznimno je malobrojna, čini ju svega 350 osoba koje su prosječno stare 53,7 godina. Raspršeni su po svim županijama, jedino u Gradu Zagreb živi nešto veći broj - 120 pripadnika ove manjine.

Tijekom posljednjih 50 godina broj Nijemaca ostao je otprilike isti, pa ih je u Hrvatskoj 2011. popisano 2965, od kojih je 37,3% starih 65 i više godina. U razdoblju 1991-2001. zabilježen je čak porast od 10% broja Nijemaca, međutim to je rezultat porasta

broja onih koji su se tada po prvi puta odlučili izjasniti kao Nijemci što „se može obrazložiti ideološkim ozračjem prema ovoj, u novijoj prošlosti, proskribiranoj zajednici. Stav se hrvatskih građana uvelike promijenio i zbog angažiranja SR Njemačke oko međunarodnog priznanja Hrvatske te ideološke destigmatizacije ove ... nacionalne zajednice...“ (Lajić i Bara, 2009: 150).

I Bugari i Nijemci imaju nisku rodnost, a s obzirom da u novije doba nije bilo nekih značajnijih doseljavanja pripadnika ove dvije nacionalne manjine, očekivano se njihova dobna struktura pogoršava što će voditi i ka ukupnoj depopulaciji ovih zajednica.

Srbi kao najbrojnija nacionalna manjina u Hrvatskoj također imaju vrlo nepovoljnu dobnu strukturu s vrlo malim udjelom mladog stanovništva, svega 6,5%. Prosječna starost ove populacije je 53,1 godinu i značajno je viša od prosjeka Hrvatske. Trećina

pripadnika srpske nacionalne manjine stara je 65 i više godina. Ovako intenzivan stupanj ostarjelosti rezultat je ukupne depopulacije zbog emigracije iz koje se, kao što smo već spomenuli i ranije, uglavnom vratilo starije stanovništvo, dok su mlađi pripadnici ove manjine ostali uglavnom u Srbiji, BiH ili negdje drugdje u inozemstvu. Istraživanje Mesić i Bagić (2011: 192) je potvrdilo da je trećina srpskih povratnika starija od 65 godina, 45% je starih 55 i više godina, a samo je 34% mladih do 34 godine. Osim demografskih razloga, mali udio mlađeg stanovništva je rezultat i skrivanja srpskog identiteta zbog straha od stigmatizacije od strane većinskog naroda. „Asimilacija je posebno vidljiva u naseljima u kojima Srbi predstavljaju manjinu. Jedan veliki broj Srba, posebno mlađe generacije koji žive u velikim hrvatskim gradovima, ne žele nositi teret nacionalnog identiteta, te tako radije biraju biti Hrvati, nego se identificirati kao Srbi“ (Škiljan, 2014: 302).

ZADOVOLJSTVO OSTVARENJEM MANJINSKIH PRAVA NA PROSTORU HRVATSKE

Prostori urbanih centara su tijekom povijesti pripadali različitim državnim tvorevinama i bili pod jurisdikcijom različitih vladara na tromeđi austrougarskih, mletačkih i osmanskih prisezanja i utjecaja. No kroz iskustva suradnje, interakcije i suživota svih građana život i rad pripadnika nacionalnih manjina u Zagrebu¹⁷, Splitu, Rijeci i Osijeku prido-

nosio je oduvijek multietničkim, multikulturnim i multikonfesionalnim obilježjima ovih gradova u različitim državnim i povijesnim okvirima. Ta je interakcija, iako nekad prekidana disruptivnim i destruktivnim povijesnim epizodama ratovanja i prikazivanja, ipak uglavnom ukazivala na proaktivno djelovanje većine i manjina na vlastitu dobrobit, kroz dinamiku kooperacije i koegzistencije, umrežavanje jednako na intra-etničkoj kao i na inter-etničkoj razini povezivanja, a sve na dobrobit šire lokalne zajednice.

U rezultatima istraživanja (Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 380) o zadovoljstvu ostvarenjem naci-

onalno manjinskih prava zagarantiranih Ustavnim zakonom i problemima s kojima se suočavaju pripadnici nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, kritika je uglavnom usmjerena na dobru „ali ne posve doradenu pravno-normativnu postavljenu Ustavnog Zakona“, pri čemu se uglavnom spominje „dopunsko pravo glasa na izborima, kao jedan od nedostataka zajamčenih prava“, zatim „problem neizravnog i posredovanog zastupništva nacionalnih manjina u Saboru, koje predstavlja zajednički predstavnik one manjine koja je u grupaciji s ostalima uglavnom najviše zastupljena“, „nedovoljnoj implementaciji u sferi zapošljavanja manjina i u sferi

¹⁷ Analizirajući prisutnost i angažman nacionalnih manjina u kulturnom, medijskom, obrazovnom i religijskom aspektu života najvećeg hrvatskog grada - Zagreba, istraživanja (Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 380) su potvrdila zadovoljavajuću razinu integriranosti nacionalnih manjina uz šansu da u sljedećem razdoblju dobrom organizacijom nastave čuvati svoj nacionalnomanjinski identitet.

medijske zastupljenosti i prava na pristup medijima“. Od problema s kojima se susreću u svakodnevnom životu najčešće se navode jezik i komunikacijska barijera koja iz toga proizlazi (Mađari), skrivanje identiteta, kod mlađih asimilacija, te ponekad stigmatizacija čitave zajednice (Srbi). Problem podijeljenog nacionalnog identiteta percipiraju Bošnjaci, dok je kod Čeha prisutna postupna, tiha i stalna asimila-

cija kao najveći problem. Makedonci ističu problem nepredstavljenosti u hrvatskom Saboru, dok je kod Crnogoraca prisutan rivalitet udruga, što slabi njihovu poziciju kao nacionalne zajednice. Nedostatak prostora ističu Slovenci, a Albanci medijsku netoleranciju. Romi, kao najmarginalnija etnička zajednica u Hrvatskoj, navode mnoštvo problema, od neadekvatnog školskog i zdravstvenog sustava, do (nemo-

gućnosti) zapošljavanja, stanovanja i diskriminacije članova te zajednice. Dva modela angažmana za rad u manjinskoj zajednici uključuje biranje u tijelima kao što su Vijeća i predstavnici nacionalnih manjina (koji su legitimno izabrani politički predstavnici manjina) te kroz aktivnosti organizacija civilnog društva i kulturno-umjetničkih i kulturno-prosvjetnih društava.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Većinu nacionalnomanjinskih zajednica odlikuje autohtonost i duga prisutnost života u Hrvatskoj, kao i svakodnevne prakse suživota s većinskim narodom i svim ostalim manjinama, te stoga one povijesno čine temeljni i neizostavni sastav hrvatskog društva bez obzira na stupanj urbaniteta i prostor u kojem žive. Svojim povijesnim, društvenim i kulturnim vezama nacionalne manjine su tradicionalno prisutne, duboko ukorijenjene te u najvećoj mjeri integrirane unutar hrvatskog povijesno-geografskog, demografskog i društveno-kulturnog prostora.

S obzirom na izrazito negativne demografske trendove prisutne podjednako promatrajući stanovništvo Hrvatske u cjelini (depopulacija i starost stanovništva), a posebice s obzirom na smanjenje broja pripadnika pojedinih nacionalnih manjina, njihove se zajednice trude očuvati i obnoviti svoju infrastrukturu (socijalni kapital) i pripadajući identitet. Analiza demografskih pokazatelja posljednjih pet popisa stanovništva pokazuje značajnu promjenu etničke slike Hrvatske, a posebice u posljednjih dvadeset godina kada je došlo do ukupnog pada broja stanovnika i znatnijeg povećanja udjela osoba koje se izjašnjavaju kao pripadnici većinskog naro-

da. Glavni razlog tome može se pronaći u posljednjoj raspadu bivše države, ratnim djelovanjima na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te preseljavanju Hrvata iz bivših jugoslavenskih republika (posebice veliki broj iz Bosne i Hercegovine) u matičnu zemlju.

Osim prirodne depopulacije i mehaničkog odljeva stanovništva, što jednako pogađa i većinsku i nacionalnomanjinsku zajednicu, na današnju etno-nacionalnu strukturu Hrvatske, utjecali su i brojni društveni i politički procesi u proteklih tridesetak godina. Jačanje integrativnog i homogenizirajućeg hrvatskog etno-nacionalizma u (po)ratnim godinama, moglo je utjecati na 'skrivanje' vlastitog nacionalnog opredjeljenja (konformizacije, etnomikrije i auto/asimilacije), zbog različitih razloga, a koji djelom uključuju i percipirani osjećaj ugroženosti zbog svoje etničke pripadnosti. To je vodilo i daljnjem slabljenju intra-etničkih veza i povjerenja među pripadnicima nacionalnih manjina.

Premda je dobni sastav pripadnika hrvatske narodnosti u usporedbi s nacionalnomanjinskim nešto povoljniji, sve vrijednosti analitičkih pokazatelja dobne strukture ukupnog stanovništva poka-

zuju visoki stupanj ostarjelosti. Izuzev Roma i Albanaca sve ostale manjinske zajednice zahvaćene su starenjem, koje će ukoliko ne dođe do njihova useljavanja ili značajnijeg porasta rodnosti voditi ka nastavku depopulacije.

Danas je većina nacionalnih manjina uspješno integrirana u život velikih hrvatskih gradova (Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka), a procesi asimilacije pripadnika nekih manjina su jasniji i prisutniji upravo u urbanom prostoru. Ponekad se i integracija shvaća kao gubitak vlastitih obilježja, tj. stapanje s okruženjem većinskog društva i kulture, čega nije lišena ni srpska zajednica u Hrvatskoj, posebice u većim gradovima (Župarić-Iljić, 2013). Pa ipak, kroz prožimanje etničkih, jezičnih, kulturnih i vjerskih odrednica neprestano se (institucionalno, ali i neformalno) odvija interakcija unutar i između samih nacionalnomanjinskih zajednica, njih prema većinskoj zajednici, kao i između samih pripadnika manjina i njihovih sunarodnjaka iz matičnih nacija.

Ono što predstavnici nacionalnih manjina u nekim istraživanjima (Babić, Škiljan i Župarić-Iljić, 2011: 380). navode pitanje je „neusklađenosti normativne razine nasuprot implementacijskoj ravni druš-

tvenih i političkih praksi“, tj. spora i često nepotpuna primjena odredbi iz Ustavnog zakona u svakodnevici, uz „niz problema s kojima se pojedine zajednice susreću u lokalnim sredinama“. Problemi koji one mogućiju dosljedno provođenje zakonom zagantiranih prava kreću se od „neizgrađenosti nacionalno-manjinske infrastrukture“, prevelikih razlika između Zagreba i drugih većih urbanih centara, neusklađe-

nosti zakona na razini jedinica lokalne samouprave s Ustavnim zakonom, nedovoljnoj količini političke volje provedbe članaka Zakona na raznim razinama. Dio problema manjinski predstavnici vide i u osobnim propustima, točnije netaktičnosti i nemotiviranosti nekih predstavnika manjinskih organizacija, koji ponekad „prešutno pristaju na neimplementaciju zakona.“

Stare (autohtone) manjine imaju donekle veću institucionalnu izgrađenost te visok stupanj organiziranosti i rada na ostvarenju nacionalnomanjinskih prava, u usporedbi s novim nacionalnim manjinama (bivši konstitutivni narodi u SFRJ), no koje pak posjeduju znatniji socijalni kapital i institucionalnu memoriju svoje usađenosti u srž hrvatskog društva.

LITERATURA

- Babić, D. (2015). *Nacionalne manjine u Hrvatskoj: sociološka perspektiva*. Zagreb: Plejada
- Babić, D., Škiljan, F. i Župarić-Iljić, D. (2011). *Nacionalne manjine u Zagrebu: položaj i perspektive*. Zagreb: Plejada
- Bogdanović, D., Nikić, D., Petrović, B., Kocić, B., Jovanović, J., Nikolić M i Milošević, Z. (2007). Mortalitet u populaciji Roma u Srbiji 2002.-2005., *Croatian Medical Journal*, 48 (5): 720-727.
- Čičak-Chand, R. (1999). Islam i muslimani u Hrvatskoj: skica stvaranja muslimanskog/bošnjačkog sociokulturnog prostora, *Migracijske i etničke teme*, 15 (4): 451-464.
- Dugački, V. (2014). Česi u Hrvatskoj u 20. i 21. stoljeću – sličnosti i razlike, *Bošnjačka pismohrana*, svezak 13 (broj 38-39): 337-353.
- Gross, M. i Szabo, A. (1992). *Prema hrvatskome građanskom društvu, društvenirazvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*. Zagreb: Globus
- Hrvatić, N. (1996). Romi u interkulturalnom okružju, *Društvena istraživanja*, 5 (5-6): 913-933.
- Karakaš Obradov, M. (2013). Emigracije talijanskog stanovništva s hrvatskog područja tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, *Radovi za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 55: 204-225.
- Klemenčić, M., Kušar, V. i Richter, Ž. (1993). Promjene narodnosnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880.-1991., *Društvena istraživanja*, 2 (4-5), 607-629.
- Klempić Bogadi, S. i Lajić, I. (2014). Suvremena migracijska obilježja statističkih jedinica Republike Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, 30 (3): 437-477.
- Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S. i Gregurović, M. (2017). Immigrants from Bosnia and Herzegovina in Croatia: Socio-cultural Aspects of Integration (izlaganje na skupu).
- Kymlicka, W. (2001). Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe, u: W. Kymlicka i M. Opalski (ur.). *Can Liberal Pluralism be Exported? Western political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*. Oxford: Oxford University Press, 13-106.
- Lajić, I. i Bara, M. (2009). Ratovi, kolonizacija i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću. Zagreb: IMIN.
- Lekaj, A., Gregov, Z. i Varlandy-Supek, M. (2015). Temeljne značajke manjinskog poduzetništva na primjeru poduzetništva albanske nacionalne manjine u Hrvatskoj, *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E : znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 5 (2): 69-82.
- Mesić, M. (2003). Europski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj, *Revija za sociologiju*, 34 (3-4): 161-177.
- Mesić, M. i Bagić, D. (2011) *Manjinski povratak u Hrvatsku – Studija otvorenog procesa*. Zagreb: UNHCR.
- Mesić, M. (2013). Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje: slučaj Hrvatske, *Politička misao*, 50 (4): 107-131.
- Mežnarić, S. (1995). Slovenci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociologijskog) istraživanja, u: V. Kržišnik-Bukić (ur.). *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 195-228.
- Petričević, A. (2015). Dvadeset godina manjinske politike u Hrvatskoj: kako i kamo dalje?, u: Lj. Dobrovšak i I. Žebec Šilj (ur.). *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina*

- europski izazovi. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 43–62.
- Puškadija-Ribkin, T. (2006). *Emigranti iz Rusije u znanstvenom i kulturnom životu grada Zagreba*. Zagreb: Prosvjeta.
- Škiljan, F. (2014). Analiza stvarnih dosega u konzumaciji prava nacionalnih manjina u RH – primjeri iz prakse, *Bošnjačka pismohrana*, svezak 13 (broj 38-39): 295-312.
- Šlezak, H. i Šakaja, L. (2012). Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima, *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (1): 91 – 109.
- Šućur, Z. (2005). Siromaštvo kao sastavnica sociokulturnog identiteta Roma, u: M. Štambuk (ur.), *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 131-157.
- Šućur, Z. (2000). Romi kao marginalna skupina, *Društvena istraživanja*, 9 (2-3): 211-227.
- Švob, M. (2010). Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu. Zagreb: Židovska općina i Istraživački i dokumentacijski centar CENDO,
- Tatalović, S. (2005). *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*. Split: Stina.
- Tatalović, S. i Lacović, T. (2011). Dvadeset godina zaštite nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme*, 27 (3): 375-391.
- Tatalović, S. (2014). Konstitucionalni okvir i zaštita nacionalnih manjina u Republici Hrvat-
- skoj, u: M. Podunavac i B. Đorđević (ur.). *Ustavi u vremenu krize: Postjugoslovenska perspektiva (Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka i Udruženje za političke nauke Srbije, 357-373.
- Vukić, A. (2012). Položaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj na dugom putu u Europsku uniju, u: V. Vukotić, S. Maksimović, V. Goati, D. Šuković i V. Radovanović (ur.). *Stanovništvo i razvoj*. Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, 331-339.
- Živić, D. (2014). Prisilne (ratne) migracije kao čimbenik demografskih promjena u Hrvatskoj (1991.-2011.), u: A. Akrap, I. Čipin i M. Strmota (ur.). *Zbornik radova znanstvenog skupa Demografija u Hrvatskoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet, 297–317.
- Župarić-Iljić, D. (2013). Brojnost, status i aspekti organiziranosti Srba u Zagrebu. *Stanovništvo*, 51 (1): 43-68.

Izvori

Akcijski plan za provedbu nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine (2013). Vlada Republike Hrvatske.

- Nacionalne strategije za uključivanje Roma na lokalnoj i regionalnoj razini za razdoblje od 2013.–2020. godine* (2012). Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
- Neostvarena prava i promašene politike – zastupljenost nacionalnih manjina u državnoj upravi, pravosuđu i politici* (2014). SNV Bulletin 1, http://snv.hr/file/bilten/file/snv-bulletin-1_3.pdf (17.1.2016)
- Popis stanovništva 2001., DZS, Zagreb, www.dzs.hr
- Popis stanovništva 2011., DZS, Zagreb, www.dzs.hr
- Ustav Republike Hrvatske* (1990.). Narodne novine 56/1990.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* (2002). Narodne novine 155/2002.
- Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina* (2010). Narodne novine 80/2010.
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (2000). Narodne novine 51/2000.
- Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* (2000). Narodne novine 56/2000.
- Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* (2002). Narodne novine 83/2002.